

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΝΕΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΙΔΑΝΙΚΑ

ΤΟ «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ» ΤΟΥ ΑΜΒΟΥΡΓΟΥ (1).

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1918 στὴ Γερμανία ποὺ σύντριψε τὴ δύναμιν τῆς αὐτοκρατορικῆς-μιλιταριστικῆς σπείρας, καὶ χειραφέτησε ἓνα λαὸ ὑποταγμένον ὥς τα τότε στὴ βία καὶ τὸν αὐταρχισμόν, ἔστησε στὸ πέρασμά της τὴν ἱερὴ ἐστία ἀσθησίων μελλοντικῶν πόθων, τὸ «Νέον Σχολεῖον» τοῦ Ἀμβούργου.

Τὸ Ἀμβούργο μιά ἀπ' τὰς πρὸ βιομηχανικῆς-ἐργατικῆς πόλεις τῆς Γερμανίας, στάθηκε τὸ κρυσφύγετο τῶν ἐπαναστατικότερων γενικῶν τάσεων. Ἐκεῖ ἔγιναν καὶ οἱ ζωντανότερες καὶ πρὸ συγχρονισμένες προσπάθειες γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ σχολείου, κυρίως ἀπὸ ἓναν ὁμιλο δασκάλων, «ὁμιλὸς ἐργασίας», στὶς ὁποῖες μέσα πρέπει κυρίως νὰ ζητηθοῦν οἱ βάσεις τοῦ «Νέου Σχολείου». Στὴν πρωτοβουλία τοῦ ὁμίλου αὐτοῦ δεγίεται ἡ σύστασις τῶν μαθητικῶν ομάδων, «Wandervögel», (ἀποδημητικὰ πτηνὰ) μέσα στὶς ὁποῖες ἔγινε ἡ θετικώτερη ἴσως ἐργασία γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ἡθικὴ χειραφέτησιν τοῦ μαθητῆ. Οἱ μαθητικοὶ αὐτοὶ ὁμίλοι ὁργανώσανε μακρυνὰ ταξίδια μέσα στὴ Γερμανία, μὲ σκοπὸ, ὄχι μόνον νὰ γνωρίσουν τὴν πατρίδα τοὺς ἀπὸ κάθε ἀποψη, νὰ μαζέψουν προσωπικὰ τοὺς ἐντυπώσεις, νὰ κερδίσουν μόνοι τοὺς ἐκείνου ποὺ ἀφηρημένα καὶ μὲ τρόπο δογματικὸ θὰ τοὺς ἔδινε τὸ βιβλίον, ἀλλὰ κυρίως γιὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἔννοιαν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, τῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς ἀτομικῆς χειραφετήσεως. Κανέναν ἄλλον ὁδηγὸ ἔκτός ἀπ' τὸν ἑαυτὸ τοὺς στὰ ταξίδια τοὺς δὲν εἶχαν. Μόνοι τοὺς τὰ ὁργάνωναν, μόνοι τοὺς διῶλεγον τὶς κατευθύνσεις καὶ καθόριζαν τὰ ἀνατιθεμένα τῶν ἐρευνῶν τοὺς.

Ἀπ' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς χειραφετημένους καὶ ἐλεύθερους νέους ἀκούσθηκε τελευταία μέσα στὸ «Συνέδριον γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ κράτους» (Reichsschulkonferenz) βαρεῖα ἡ καταδίκη τοῦ δασκάλου τῆς αὐθεντίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς:

«Ἀνὲν τοὺς θέλουμε πιά τοὺς σημερινοὺς δασκάλους».

Μὲ τὸ ἔξοπασμα τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Γερμανία τὸ Συμβούλιον τῶν ἐργατῶν καὶ στρατιωτῶν ἐμπνευσμένον ἀπ' τὸν «Ὁμιλὸ τῆς ἐργασίας» ἰδρύει τὸ «Νέον Σχολεῖον». Μετὰ τὸν κατευνασμὸν ὅμως, ὁπότεν κύριοι τῆς καταστάσεως ἔγιναν οἱ ὁπαδοὶ τῆς συνεργασίας τῶν τάξεων καὶ τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, τὸ Κράτος τοῦ Ἀμβούργου εἶδε μὲ πολὺ ἐχθρικὸν μάτι τὸ νέο ἱδρυμα καὶ ἡ ἀντίδρασις ἢ ἡ πεισματώδης ἐναντίον του δὲν ἔλειπε.

Ἐντούτοις τὸ κράτος ὑποχωρῶντας στὴν ἐπιμονὴ τῶν δασκάλων καὶ τῶν γονεῶν, ὄχι μόνον ἀνέχθηκε τὰ τρία σχολεῖα τοῦ νέου τύπου ποὺ ὑπῆρχαν στὸ Ἀμβούργο, ἀλλὰ καὶ τὰ διατηρεῖ.

¹⁾ Σημ.—Τὶς πληροφορίες γιὰ τὸ «Νέον Σχολεῖον» καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα τὰ ἔχω πάρει ἀπ' τὸ δασκαλικὸ περιοδικὸν «Ecole Emancipée» τῆς χρονιάς 1920—21, φύλλαδια 33, 35, 36, 37, 38, 39.

Στὸ Ν. Σ. μέσα οἱ μαθητὲς δὲν εἶναι πιά χωρισμένοι σὲ τάξεις. Τὰ παιδιά ἀναλόγως τῆς ψυχικῆς τῶν ἰδιοσυστάσις καὶ τῶν τάσεων τῶν διαλέγουν καὶ τὸ δάσκαλό τους, γύρω ἀπ' τὸν ὁποῖο σχηματίζεται ἡ ομάδα. Τέτοιες μαθητικὲς ομάδες ὑπάρχουν ὅσοι καὶ δάσκαλοι, ἐπιμένως καὶ ἀνάλογα δομᾶτια στὰ ὁποῖα συγκεντρώνονται. Κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς ἔχει καὶ τὸνομα τῆς, πού τὸ διαλέγουν ἐλεύθερα τὰ μέλη. Ἔτσι ἔχομε: Ὁμίλος «Терр» (τόνομα τοῦ δάσκαλου), «Οἱ λύκοι», «Οἱ γενναῖοι», «Οἱ πιστοὶ ἄδερφοί», κ.τ.λ.

Τὸ σχολεῖο ὡς κτίριο κυρίως δὲν διαφέρει ἀπὸ τὰ κοινὰ Γερμανικὰ σχολεῖα. Ἐχει κῆπο στὸν ὁποῖο οἱ μαθητὲς καλλιεργοῦν διάφορα λαχανικά, χώρο γιὰ τὰ παιχνίδια καὶ τὰ σπὸρ καὶ ξεχωριστὸ γιὰ τὰ διαλείμματα. Τὸ μόνο πῶχει παραπάνω, τουλάχιστο τὸ ἓνα ἀπ' τὰ τρία, εἶναι μιὰ μικρὴ ἀτμάκατο πού χωρεῖ ἀπὸ δεκαοχτὼ ὡς εἴκοσι μαθητὲς. Μ' αὐτήνα κάνουνε ποταμοπολιεῖς διδακτικὲς στὰ διάφορα μέρη τῆς χώρας τους. Τελευταία ἔκαναν ἓνα ταξίδι δεκατεσσάρων ἡμερῶν ἐπάνω στὸ κανάλι Elbe-Grave, κι ἔφτασαν ὡς τὴ Βαλτικὴ.

Ἐκεῖνο ἐντούτοις πού κάνει τὸ Ν. Σ. νὰ διαφέρει ἀπὸ τὸ κατὰ παράδοση, δὲν εἶναι βέβαια οὔτε τὸ κτίριο, οὔτε τὰ σχολικὰ ἐξαρτήματα, εἶναι τὸ πνεῦμα πού τὸ διέπει, εἶναι ἡ ψυχὴ πού τὸ ζωογονεῖ καὶ τὸ καθορίζει. Αὐτὸ θὰ προσπαθήσω μὲ μιὰ ἱστορικὴ ἐξηγήσει τῶν νέων παιδαγωγικῶν ἀρχῶν νὰ τὸ κάνω ὅσο τὸ δυνατό καταφανέστερο. Γιατὶ τὸ σχολεῖο τοῦ Ἀμβούργου στὶς θεωρητικὲς του βάσεις δὲν εἶναι κάτι πρωτόκονστο καὶ πρωτόφαντο. Οἱ θεωρητικοὶ ὑπολογισμοὶ πού ὁδήγησαν τοὺς ἰδρυτὲς του εἶναι ἀρκετὰ παλαιοὶ ἔχοντας τὴν πηγὴ τους στὴν ρατσιοναλιστικὴ φιλοσοφία τοῦ 18ου αἰῶνα.

Ρατσιοναλισμὸς εἶναι ἡ ἀπόλυτη πίστις στὸ ράτσιο, στὴν ἀνθρώπινη δηλαδὴ νόηση, στὴν ἀνθρώπινη «Φύση». Αὐτὸς στάθηκε τὸ καίριο γήνημα πού δέχτηκε κατάστηθα ὁ κόσμος τῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ «ἐκ τῶν ἔσωθεν» καὶ «ἀνωθεν», ὁ μεσαίωνας.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς μεσαιωνικῆς σκέψεως καθόριζε τὰ πάντα, Θεοσεκία, Δίκαιο, Κοινωνία καὶ γενικὰ τὸ ἄτομο στὶς ἐκδηλώσεις του εἴτε ἠθικὲς εἴτε κοινωνικὲς, ἦταν ἓνα ἐλατήριο ἐξωτερικὸ μὲ ἀπόλυτη δύναμις καὶ δικαιώματα. Καὶ τὸ ἐλατήριο αὐτὸ ἦταν ἡ θεία αὐθεντία, τὸ Δόγμα. Αὐτὸ ἐδημιούργησε τὴν ἀπόλυτη ἀνάγκη τῆς ὑποταγῆς τῶν μονάδων ἀτόμων στὴν ὑπᾶτι αὐτὴν ἀρχή, στὸ Δόγμα, μ' ἄλλα λόγια τὴν ἐκμηδένιση τῆς προσωπικότητος μπροστὰ στὴν ἐξωτερικὴ, τὴν ἐκ τῶν ἄνωθεν θέληση. Τὸ ἄτομο δὲν ὑπάρχει, ὅπως δὲν ὑπάρχει ἀτομικὴ σκέψη, πρωτόβουλη ἐνέργεια, προσωπικὴ καὶ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἐπηρεασμοὺς δημιουργία.

Εἶναι ἀπολύτως ἐξαιωμένο πὼς οἱ γενικὲς φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις, οἱ ὁποῖες πάλι καθρεφτίζουν γενικὰ τὴν ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς, ἔχουν τὸν ἀντίκτυπό τους μέσα στὰ εκπαιδευτικὰ ἰδανικὰ καὶ τὰ σχολικὰ συστήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἔτσι καὶ ἡ μεσαιωνικὴ σκέψη ἦταν ἀπόλυτα καθοριστικὴ ἐπάνω στὶς παιδαγωγικὲς ἀντιλήψεις τοῦ καιροῦ τῆς. Αὐτὴ καθόρισε τοὺς σκοποὺς τῆς, αὐτὴ τὶς μεθόδους. Σκοπὸς τῆς

ἀγωγῆς ἦταν ἡ γνώση τῆς ὑπάτης ἀλήθειας, τοῦ δόγματος τοῦ θρησκευτικοῦ.

Ὁ καλύτερος δρόμος γιὰ τὴ γνώση αὐτὴ ἦταν ἡ μελέτη τῆς Γραφῆς, μελέτη ὅχι ἐλεύθερη καὶ δημιουργικὴ, ἀλλὰ κυρίως ἀποστήθιση ἀληθειῶν τὶς ὁποῖες κανεῖς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὶς διαφιλονεικῇ. Καμμιά συζήτηση ἀπόλυτη, καμμιά προσωπικὴ ἀμφιβολία, κανεῖς πειραματισμός. Τὸ πᾶν κινότανε μέσα στὰ διαγραμμένα ὅρια τοῦ Δόγματος. Κι αὐτὸ συνέβαινε ὅχι μόνο στὴν περιοχὴ τῆς θρησκείας, ποὺ ἦταν δὲ καὶ τὸ κυριώτερο ἂν ὅχι τὸ μόνο περιεχόμενο τῆς ἀγωγῆς τότε, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπιστήμη. Τὴν ἐλεύθερη ἔρευνα τὴν ἀντικατέστησε ἡ δογματικὴ πίστις στὴν ἐπιστημονικὴ αὐθεντία τοῦ Ἀριστοτέλη, ἐνὸς ὅμως Ἀριστοτέλη νεκροῦ καὶ παρεξηγημένου.

Ἡ πρώτη ἀντίδραση ὅπως εἶπαμε ἐνάντια στὶς ἀντιλήψεις αὐτὲς στάθηκε ὁ ρατσιοναλισμός. Ὁ Καρτέσιος σπάζοντας τὰ δεσμὰ τοῦ δόγματος, ἐνάντιος στοῦ ἐκ τῶν ἔξωθεν καὶ ἄνωθεν ἐπιγραφματίζει τὸ νέο εὐαγγέλιο μὲ τὰ γνωστά του λόγια —νοῦ ἄρα ὑπάρχω.— Πρῶτος αὐτὸς θέτοντας ὡς βάση τῆς ἔρευνας τὴν ἀπόλυτη δυσπιστία στὰ παραδεγμένα, ἀφήνεται μέσα στὸν ὠκεανὸ τῆς ἀμφιβολίας γιὰ νὰ προσκρούσῃ ἐπὶ τέλους πάνω στὴν πρώτη βεβαιότητα, τὸ Λόγο. Ἀπὸ τότε ὁ ἀνθρώπινος Λόγος ἄρχισε νὰ θεωρῆται ὡς ἀφετηρία κάθε προσδιορισμοῦ. Ἡ νόηση ἡ ἀτομικὴ, ἡ ἀτομικὴ σκέψη, ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία, τὸ ἄτομο. Ἔτσι ἔχομε τὸ 18^ο αἰῶνα κυρίως, ποὺ ζητώντας νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴ πρακτικὰ στὴν κοινωνία, στὸ κράτος, στὴ διοίκηση καὶ στὸ σχολεῖο, βάζει τὰ θεωρητικὰ θεμέλια τοῦ σημερινοῦ κόσμου.

Ὁ Locke καὶ ὁ Rousseau εἶναι οἱ κύριοι ἀντιπρόσωποι τοῦ «κατὰ φύσιν δικαίου», τῆς «κατὰ φύσιν θρησκείας», τῆς «κατὰ φύσιν ἠθικῆς», τῆς «κατὰ φύσιν ἀγωγῆς». Καὶ ἡ λέξις «Φύσις» ἐδῶ σημαίνει τὸ Λόγο, τὴ νοητικὴ ὑπόστασις τοῦ ἀτόμου, τὸ ἄτομο. Φύσις λοιπὸν ἴσον Λόγος.

Ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτὴ τὴ φύσιν, σύμφωνα πρὸς αὐτὴν ὅλα πρέπει νὰ ρυθμίζωνται. Ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις διατύπωνε μὲ τὴ μεγαλειώδη ἀξίωσίν της: Ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου. Ὁ ρυθμιστὴρας λοιπὸν τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ τῆς συνολικῆς ζωῆς εἶναι αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ὁ νοῦς, τὸ λογικόν του. Ἀπ' αὐτὴν ἀπορρέει κάθε νόμος, κάθε πίστις, κάθε διάταξις, εἴτε κοινωνικὴ εἶναι, εἴτε κρατικὴ, εἴτε ἠθικὴ. Ἡ φύσις πρέπει νὰ ἀπελευθερωθῇ, νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἀτομικῆς σκέψεως, νὰ ἀναγνωρισθοῦν τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου.

Ἀπὸ δὴ καὶ πέρα ἀρχίζει νέα ἐποχὴ καὶ γιὰ τὸ σχολεῖο, τὰ σχολικὰ ἰδανικά, καὶ τὶς σχολικὰς μεθόδους. Ἡ ἀναγνώρισις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου φέρνει ὡς ἀποτέλεσμα ἀφενκοτὴν ἀναγνώρισις τῶν δικαιωμάτων τοῦ παιδιοῦ, ὡς παιδιοῦ. Κηρύχνει τὸ παιδί ξεχωριστὴ ὑπόστασις, διάφορη ἀπὸ τὸν ἐνήλικον, ἄξια νὰ τὴ σεβασθῇ κανεῖς, νὰ τὴν ἀγαπήσῃ, νὰ τὴν παρακολουθήσῃ στὶς πιὸ ἀπρόοπτες ἐκδηλώσεις της, γιὰ νὰ μπορέσῃ ἔτσι νὰ φτάσῃ στὶς βεβαιότητες ποὺ θὰ ἀποτελέσουν τοὺς νόμους, ἐπάνω στοὺς ὁποῖους

θὰ στηθῇ ἡ σχολικὴ πολιτεία μὲ τὸ μαθητὴ ὡς ἐλεύθερο πολίτη. Κάτω ἀπ' τὴν ἔμπνευση αὐτὴ ἐργάζονται σήμερα ἡ γενετικὴ ψυχολογία, ἡ πειραματικὴ παιδαγωγικὴ, ἡ παιδοψυχολογία καὶ γενικὰ ἡ παιδολογία.

Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ σημαντικώτερο σημεῖο στὸ ὁποῖο διαφέρουν οἱ δυὸ ἀντιλήψεις γιὰ τὸ σχολεῖο. Τὸ παλιὸ σχολεῖο, ὅπως τὸ δημιούργησε ὁ μεσαιωνικὸς δογματισμὸς, μὲ τὸ νὰ ἀγνοῇ τὸ ἄτομο, ἀγνόησε καὶ τὸ παιδί, τὴν ἐλεύθερὴ κίνησίν του, ἀδιαφόρησε γιὰ τὶς ἀξιώσεις τῆς ἡλικίας του, ἢ μᾶλλον δὲν τοῦ ἀναγνώρισε καμμιά. Τὸ παιδί δὲν ἀποτελεῖ γι' αὐτόν ἰδιαίτερη entité, οὔτε ἡ ἡλικία του ἀντιπροσωπεύει διάφορο κόσμον, ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ ἐνηλίκου. Εἶναι ἡ μικρογραφία τοῦ σωσμένου ἀνθρώπου, μὲ ὅλες τὶς πονηριές, μὲ ὅλες τὶς κακίες, μὲ ὅλες τὶς ἀδυναμίες του, ἐν μικρῷ.

Κάθε ἐνέργεια τοῦ παιδιοῦ ζήτησε νὰ τὴν ἐξηγήσῃ κατ' ἀναλογία τοῦ ἐνηλίκου. Τὸ ὑποψιάστηκε πάντοτε ὡς φύσει κακὸ, βαρυνμένο ἀπ' τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, ὅπως τὸν ἐνήλικον, καὶ ἔτσι ζήτησε νὰ τοῦ ἐπιβάλλῃ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν διαιτητικὴν τοῦ ἐνηλίκου.

Τὸ ἴδιον ὅπως εἶπαμε συμβαίνει καὶ στὶς διδακτικὰς τοὺς μεθόδους. Ἡ καλλιέργεια τῆς μνήμης ἦταν τὸ μόνον ἀντικείμενον τοῦ ζήλου τῶν δασκάλων, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες πνευματικὲς δυνάμεις ὅχι μόνον ἀπρακτοῦσαν, ἀλλὰ καὶ συστηματικὰ νεκρωνώτανε μέσα στὸ μαθητὴ. Ἡ πρωτοβουλία, ἡ ἐλεύθερη δημιουργία, ἡ βοήθησις ἡ προσωπικὴ γνῶμη, ἦταν ἔννοιες τελειῶς ἀγνωστες στὸ παιδαγωγικὸ λεξιλόγιον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ὅπως διόλου ἀντίθετες εἶναι οἱ καινούργιες ἀντιλήψεις. Οἱ νέοι αἰῶνες ἔρχονται νὰ κηρύξουν τὴν ἐμπιστοσύνην τοὺς πρὸς τὴν Φύσιν, πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπομένως πρὸς τὸ παιδί ὡς ξεχωριστὴ φύσιν καὶ ἀτομικότητα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τοῦ παιδιοῦ, τείνει νὰ μεταρρυθμίσῃ θεμελιακὰ ὁλόκληρον τὸ σχολικὸ ὄργανισμὸν, νὰ καταργήσῃ τὴν αὐθεντία τῶν αὐθαίρετων νόμων ποὺ τὸ διοικοῦσαν καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς πηγὴ ὅλων τῶν σχολικῶν διατάξεων αὐτὴ τὴ φύσιν τοῦ παιδιοῦ. Ὅπως στὴν κοινωνίαν οἱ νόμοι σύμφωνα μὲ τὰ κηρύγματα τῆς ἐποχῆς, δὲ θὰ ἀπέρρεαν πιά ἀπ' τὴν αὐθαίρετη θέλησιν τοῦ ἑνὸς ἢ μίαν τυραννικῆς μειονοψηφίας, ἀλλὰ ἀπ' τὸν αὐτόνομον καὶ ἐλεύθερον πολίτη, ἔτσι καὶ στὸ σχολεῖον οἱ νόμοι καὶ ὅλα ὅσα ἀφοροῦσαν τὴν σχολικὴν τάξιν καὶ πρόοδον θὰ ἔπρεπε νὰ κανονίζονταν στὸ ἐξῆς ἀπ' τὸν ἐλεύθερον πολίτη μαθητὴ, χωρὶς ἐπεμβάσεις ἑξωτερικῆς βίας. Πρῶτος ὁ Rousseau πιστεύοντας στὴ δύναμιν τοῦ Λόγου καὶ τὴν ἠθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου κηρύττει τὴν προσαρμογὴν ὅλων τῶν παιδευτικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς παιδικῆς φύσεως, καί τι ποὺ ἀργότερα γίνεται τὸ σύμβολον ὅλων τῶν φιλοσόφων τῆς ἀγωγῆς.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι οὔτε φύσει κακός, οὔτε βαρυνμένος ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα. Ἐκεῖνον ποὺ ἀργότερα τὸν διαφθείρει εἶναι τὸ κοινωνικὸν του περιβάλλον, οἱ σχέσεις τὶς ὁποῖες δημιούργησε ἕνας πολιτισμὸς ἀφύσικος καὶ διεφθαρμένος. Εἶναι γνωστὲς οἱ προϋποθέσεις τοῦ Rousseau, στὸ σημεῖον αὐτὸ ἐπάνω: «Ὅλα εἶναι καλὰ ὅπως βγαίνουν ἀπ' τὰ χεῖρια τοῦ δημιουργοῦ, ὅλα ἐκφυλίζονται

μέσα στα χέρια του ανθρώπου», ἢ τὸ ἄλλο ἐκεῖνο! «Τὸ θέτομε ὡς ἀρχὴ ἀδιαφύλωνεϊκητη, ὅτι τὰ πρῶτα κινήματα τῆς φύσεως εἶναι πάντοτε ὀρθά.» Ἐνάντιος πρὸς ἐκείνους ποὺ ἐλέπουν στὸ παιδί μιὰ ὑποπτη, ἁμαρτωλὴ φύση, στιγματισμένη ἀπ' τὴν προπατορικὴ διαφθορά, τὸ θεωρεῖ, τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ γεννηθῇ, ὡς ἀπολύτως καλὸ καὶ ἠθικῶς ἄμωμο. Γι' αὐτὸ καταντᾷ νὰ μισῇ τὸν πολιτισμὸ ποὺ μὲ τὴ μολυσμένη πνοή του τὸ σκοτώνει, συνιστᾷ δὲ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπ' τὸ κάθε τι ποὺ δημιουργήσε ὁ πολιτισμὸς αὐτός, καὶ τὴν ἀπομόνωσή του μέσα στὸ ἀγνὸ περιβάλλο τῆς ἄσπιλης φύσεως. Ἄν ἡ τελευταία ἀπαίτηση τοῦ Rousseau δὲν ἦρε ἀναγνώριση ἀπ' τοὺς φιλοσόφους τῆς ἀγωγῆς, ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴ μας ὅπου ἡ κοινωνικὴ τάση τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖται ὡς βᾶσις κάθε ἀνώτερου ἠθικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι βέβαιο μολαταῦτα ὅτι οἱ περισσότερες ἀπ' τίς ἰδέες του ἀποτελοῦν τὸ σταθερὸ θεμέλιο ἐπάνω στὸ ὁποῖο στηρίζονται ὅλες οἱ μεταρρυθμιστικὲς προσπάθειες μέσα στὸ σχολεῖο. Τὸ Ν. Σ. τοῦ Ἀμβούργου εἶναι πέρα ὡς πέρα βασισμένο ἐπάνω στὴν αἰσιόδοξη, πλὴν ὄχι μάταια, ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔχει ὁ Rousseau καὶ γενικὰ ὁ ρατσιοναλισμὸς στὸν ἠθικὸ ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ βγῇ νικητῆς.

Καὶ ὅμως μιὰ εἰλικρινὴς καὶ συνεπὴς ἐφαρμογὴ τῶν νέων ἀντιλήψεων στὸ σχολεῖο μέσα ὡς τὰ σήμερα στάθηκε ἀδύνατη. Ἀπαράλλαχτα ὅπως συνέβηκε μὲ τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν ἰδεῶν ποὺ κηρύξαν οἱ μεγάλοι αἰῶνες στὸ κοινωνικόν, οἰκονομικὸ καὶ ἠθικὸ ἐπίπεδο ἐπάνω. Οἱ τεράστιες ὑποσχέσεις ποὺ δόθηκαν στοὺς λαοὺς ἀπ' τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἔμειναν γράμμα νεκρό. Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης, ἡ δικαιοσύνη ποὺ μὲ τόσο ζήλο κηρύχθηκαν ὥσπου νὰ κερδιθῇ ἡ μάζα στὴν ἰδέα τῆς Ἐπαναστάσεως, κλείστηκαν ἀργότερα μέσα σὲ ντοκουμέντα, μὲ τὰ ὁποῖα μόνο ἡ φιλολογία ἀπασχολιέται πιά σήμερα. Ἡ ἀστικὴ τάξη ποὺ ἔκαμε τὴν ἐπανάσταση μόνις ἤρτε στὰ πράγματα, ἀναγνώρισε στὸ χαρτὶ ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα στὸν κάθε πολίτη, κράτησε ὅμως γιὰ λόγου τῆς τὸ θετικώτερο δικαίωμα, ποὺ ἀναιρεῖ ὅλα τᾶλλα, τὸ δικαίωμα τῆς διαχειρίσεως τοῦ κοινοῦ πλούτου. Ἐτοί ἔμεινεν ἀπ' ἔξω τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μάζας ἀδικημένο καὶ χωρὶς πραγματικὰ δικαιώματα. Ἰδρύθηκε ἡ πολιτικὴ δημοκρατία, χωρὶς τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ. Προσκληθήθηκαν δηλαδὴ ὅλοι γύρω στὸ τραπέζι ποὺ στρώθηκε μὲ τὴ συμβολὴ ὅλων, ἀλλὰ τὸ φαγητὸ σεβριρῆσθηκε μόνο στὰ πιάτα τῶν ὀλίγων, ἐνῶ οἱ πολλοὶ ἔμειναν μὲ ἀδιανὸ στομάχι, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν παρηγοριά ὅτι παρακάθησαν μαζὶ μὲ τοὺς χορτάτους στὸ τραπέζι.

Μιὰ ὀρισμένη τάξη κρατώντας τὸ προνόμιο τῆς οἰκονομικῆς προτεραιότητος, ἀπόχτησε ὅλα τὰ δικαιώματα ἐπάνω στὸ κράτος, τὴν διοίκηση, τὴ νομοθεσίαν, τὸ στρατό, τὸ σχολεῖο, καὶ γενικὰ σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς κρατικῆς, οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς. Ἡ πλειονότης ἔμεινε σκιάδιον ἐντούτοις τὴν παρηγοροῦσε τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνώπιον τοῦ νόμου ἦταν ἴση μὲ τὴ φάρα τῶν ἀφεντάδων τῆς. Καμμιὰ ὅμως ἰσότης δὲν μπορεῖ νὰ υπάρξῃ ἐκεῖ ὅπου ὁ κόσμος μένει χωρισμένος σὲ χορτάτους καὶ νηστικούς. Ἡ κυριαρχία καὶ ἡ δύναμις μὲ ὅλη τὴν ἰσότητά τῶν δικαιωμάτων μένει στὰ χέρια τῶν χορτάτων, ἐνῶ οἱ νηστικοὶ πρέπει νὰ ἀρκεσθοῦν μὲ τὰ ψίχουλα ποὺ τοὺς ρίχ-

νουν. Για να διατηρηθῇ ὅμως ὁ χωρισμός αὐτὸς ποὺ συμφέρει στοὺς λίγους ἰσχυροὺς, ἔπρεπε νὰ ἐρῶν ἡ ἐπιβολὴ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐξουσίας, ἡ θεοφεία τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ σχολείου. Καὶ δὲν ἦταν δύσκολο ἐφόσον ὅλα αὐτὰ μείναν στὰ χέρια τῶν δυνατῶν τῆς ἡμέρας. Ἔτσι μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸ σχολεῖο, ἕνας παράγοντας τόσο ἰσχυρὸς γιὰ τὸ φωτισμὸ καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πλήθους, ἔγινε ὄργανο στὰ χέρια τῶν ὀλίγων, στὰ χέρια τοῦ κράτους ποὺ κυβερνᾷ ἐν ὀνόματι τῆς προνομιούχου τάξεως. Οἱ ἴδιες ἐλευθερίες τοῦ χαρτιοῦ ποὺ ἀναγνωρίσθηκαν στὸν πολίτη μέσα στὸ κράτος καὶ τὴν κοινωνία, δόθηκαν καὶ στὸ μαθητῆ. Ἔτσι ρυθμίστηκε μὲ ὅλη τὴ φιλελεύθερη ἐπιβολὴ ὁ ἐσωτερικὸς χάρις τοῦ σχολείου, ἔτσι κηρύχθηκαν στὸ χαρτὶ τὰ δικαιώματα τοῦ μαθητῆ, ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἀτομικότητά του, πρὸς τὴν ἡλικία του.

Καὶ ὅμως ἂν καλοπροσέξῃ κανεὶς στὸ βάθος τίποτε ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο μεσαιωνικὸ σχολεῖο δὲν ἄλλαξε, ὅπως δὲν ἄλλαξε πραγματικὰ τίποτε μέσα στὴν ἠθικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου στὴν κοινωνία. Τὸ παιδὶ κρατήθηκε δεμένον κάτω ἀπὸ μιὰ πειθαρχία ἴσως λιγότερο αὐστηρή, μὰ πάντα πειθαρχία, ζήτησαν νὰ τοῦ ἐμπνεύσουν μὲ χίλιους δυὸ τρόπους τὴν πειθηνιότητα, τὴν ὑποταγὴ καὶ τοῦ δίδαν τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς εὐεργέτας, τὴν ταπεινότητα, τὴν κολακείαν. Μ' ἄλλα λόγια τοῦ χάραξαν στὴν καρδιά του βαθειὰ μὲ πυρρῶμένο σίδερο τὴν «ἠθικὴ τῶν σκλάβων».

Καὶ συνεχίζοντας τίς φιλελεύθερες ἀντιλήψεις τῶν τῶκαμαν δούλου καὶ δακτοῦ στὴν ἀνθενείαν τοῦ δασκάλου, σκλάβο ἐνὸς προγράμματος παραγεμισμένου καὶ ἀδιάφορου γι' αὐτό, καὶ γενικὰ συντηροῦσαν τὴν ἀτομικότητά του κάτω ἀπὸ τὸν ἰσοπεδοτήρα μιᾶς παιδείας, μέσα στὴν ὁποία οἱ καμπανιστὲς λέξεις: αὐτοτέλεια, ἐλευθερία, ἀνεξαρτησία, αὐτοκαθορισμὸς τοῦ μαθητῆ, ἀποτελοῦν καθαρὴ εἰρωνία.

Τὸ κοινωνικὸ σύστημα ἀπαιτοῦσε τοὺς πολυάριθμους σκλάβους του, τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ στίγμα τοῦ δούλου στὸ μέτωπο ποὺ θὰ ὑπηρετοῦσαν ταπεινὰ τοὺς σκοποὺς του. Καὶ τοὺς δούλους αὐτοὺς τοὺς παρασκεύασε τὸ σχολεῖο, μέσα στὴν πνιχτικὰ δουλικὴ του ἀτμόσφαιρα.

Ποτὲ τὸ παιδὶ δὲν ἦταν μέσα στὸ σχολεῖο ἐλεύθερο. Ὁ Τολστόϊ τὸ ἀπέδειξε ἐξ ἀντιθέσεως στὴ Γλασνάια Πολιάνα.

Ποτὲ τὸ παιδὶ δὲν ρωτήθηκε, ποτὲ δὲν ἀφῆθηκε ἐλεύθερο νὰ σκεφθῇ, νὰ ἀποφασίσῃ, νὰ ἐνεργήσῃ. Στάθηκε πάντα δεμένον ἀπ' τοὺς στενοὺς κανονισμοὺς, ποὺ πολλὰς φορὲς ἄγραφοι, κρεμόταν στὴν ἄκρῃ τῆς ἐέργας τοῦ δασκάλου, ἢ ἔσταζαν σὲ θρόμβους θυμοῦ καὶ κακίας ἀπ' τὴ πιρρόχολη μύτη του.

Ὁ δάσκαλος εἶναι γι' αὐτὸν ὁ νόμος, ὁ ρυθμὸς, ὁ κανόνας, ἡ πηγὴ κάθε σοφίας καὶ ἀρετῆς. Ὅλα τὰ θέσφατα ἀπ' αὐτὸν προέρχονται. Ὅλη ἡ σοφία καὶ ἡ ἠθικὴ ἀπ' τὰ χεῖλη του κρέμονται. Οἱ μαθητὲς θὰ τὰ μαζέψουν ταπεινοί, ὅπως οἱ μέλισσες τὸ μέλι. Καὶ τὸ κακὸ δὲν θάταν τόσο μεγάλο ἂν κάθονταν συχνὰ στὰ χεῖλη τοῦ δασκάλου ἢ μέλισσα τοῦ Πλάτωνα.

Οἱ μαθητὲς ἔπρεπε ἀπὸ μικροὶ νὰ μάθουν νὰ ὑποτάσσωνται στοὺς κάθε λογῆς ἐκμεταλλευτικοὺς θεσμοὺς μιᾶς ὀλιγαρχίας καὶ σ'

αὐτὸ τοὺς προασκοῦσε πλούσια ἢ νομολογία καὶ τὸ τυπικὸ τοῦ σχολείου, ἢ αὐθεντία τοῦ δασκάλου καὶ ἡ ἐπιβολὴ ἐνὸς στιανικοῦ προγράμματος, τοῦ ὁποίου τὶς συχνὰ ἀδιάφορες γι' αὐτὸ λεπτομέρειες ἔπρεπε νὰ παρακολουθήσῃ, νὰ ἀποστηθίσῃ κάτω ἀπ' τὴν εἰα καὶ τὸν ἐξαναγκασμό.

Ἔτσι ἡ περίφημη αὐτενέργεια, ὁ αὐτοκαθορισμός, ἡ ἐλεύθερη ἐκλογὴ, ποὺ κηρύχτηκαν ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τοῦ νέου σχολείου, τὸν Κομμένιο, τὸ Rousseau, τὸν Πεσταλότη, τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὴ σκέψη τῆς ἐποχῆς τους, γονάτισαν μπροστὰ στὸ παιδί τρυφερά, τὸ ἀγκάλισαν καὶ τὸ μελέτησαν γιὰ νὰ τὸ σεβασθοῦν ὡς τὴν τελευταίαν του ἐκδήλωση, μείναν κι αὐτὲς γράμματα νεκρὰ καὶ παραμελημένο. Τὸ σχολεῖο ὑποταγμένο σὲ μιὰ τάξη ἀνθρώπων ποὺ ἔκαναν στὸ πλῆθος τῶν συνομοίων τους τὸ ἀδίκημα ποὺ εἶδαμε, δὲν ἦταν δυνατό ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλο δρόμο.

Υπάρχουνε βέβαια πολλὰ παραδείγματα νεωτέρων παιδαγωγῶν καὶ φιλοσόφων ποὺ στὶς προσπάθειές τους μέσα τὶς ἰδιωτικὲς ἔκαναν μεγάλη ἀφαίρεση τῶν ἀξιώσεων τοῦ κράτους καὶ τῆς ἀστικής τάξεως, ἐπιθυμώντας νὰ συντονίσουν τὰ διδάγματα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴ σχολικὴ διαιτητική. Μὰ ἡ φωνὴ τους ἔμεινε μονωμένη καὶ ἡ ἐπίδρασή τους μέσα στὸ σχολεῖο, μὲ ὅλη τὴν ἐπιβολὴ ποὺ ἐξασκοῦσε ἡ προσωπικότητά τους, ἀσήμαντη.

Ὅλες οἱ σχολικὲς μεταρρυθμίσεις, ἄφθονες καὶ πολύμορφες, ποὺ εἰσάχθησαν ἀπ' τὰ πολιτισμένα δῆθεν κράτη στὰ σχολεῖά τους, σ' ἓνα σκοπὸ ἀπόβλεψαν, πῶς νὰ κάνουν τὸν τρόφιμο τοῦ σχολείου, ὃχι ἀνθρώπο ἐλεύθερο καὶ αὐτοκαθόριστο, ἀλλὰ δουλευτὴ ἱκανὸ καὶ ἐργάτη πρόθυμο καὶ πιστὸ τῆς κοινωνικῆς ἀνομίας. Τὴ λίγη πρωτοβουλία ποὺ καλλιέργησαν τὰ σχολεῖα σὲ ὀρισμένα ἔθνη, τὴν ὑπὸ ὄρους αὐτοδιοίκηση ποὺ ἐπεδίωξαν τὰ σχολεῖα λ. χ. τῆς Ἀμερικῆς, ἦταν ὃχι τόσο γιὰ νὰ δυναμώσουν τὸ ἄτομο καὶ νὰ χειραφετήσουν τὴ σκέψη, ὅσο γιὰ νὰ αὐξήσουν τὴν ἱκανότητά του, τὴν παραγωγικὴ, χάριν μιᾶς τάξεως κηφόνων.

Ὁ «ἄνθρωπος» καθ' ἑαυτόν, ὁ «ἄνθρωπινότερος ἄνθρωπος», ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελέσῃ τὴ βάση γιὰ μιὰ ἀνώτερη κοινωνικὴ σύσταση, ποτὲ δὲν μίπηκε ὡς σκοπὸς τῶν ἐνεργειῶν τοῦ σχολείου τοῦ κράτους μέσα στὰ χρόνια αὐτὰ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἐλευθέρων ἰδεῶν.

Φρόντισαν πάντοτε νὰ χύσουν τὴν ψυχὴ τοῦ μαθητῆ σὲ ὀρισμένα καλούπια, γιὰ ὀρισμένους σκοποὺς. Φοβοῦνται τὸν ἐλεύθερο, τὸν ἀνθρώπινο ἀνθρώπο, γιατί ἡ αὕξη τῶν προσωπικοτήτων ποὺ αἰσθάνονται μέσα τους τὸν ἀνώτερο ἀνθρώπινο προσορισμό, εἶναι ἐπικίνδυνη γιὰ τὴ διατήρηση ἐνὸς ὑπανθρώπινου καθεστώτος. Προσπάθησαν γι' αὐτὸ νὰ πνίξουν τὴ φωνὴ τοῦ ἀτόμου, μὲ μέσα ὅμως τόσο ἡμερὰ συχνὰ καὶ μὲ ἀρνήσεις τόσο ὑπουλες, ὥστε πολλοὶ ἀπλοῖκοι ἰδεολόγοι πίστεψαν καὶ πιστεύουν στὴν ἀγνότητα τῶν προθέσεων τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ καταρτισμοῦ. Ἐδημιούργησαν σχολεῖα μεταρρυθμιστικά, ψήφισαν δημοκρατικοὺς σχολικοὺς θεσμούς, ἐπικαλέσθησαν τάχα ἀπὸ παντοῦ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης, γιὰ νὰ διατηρήσουν πάντα τὸ ἡμίφως.

Ποτὲ δὲ θέλησαν νὰ ὠφεληθοῦν εἰλικρινὰ ἀπ' τὰ διδύγματα

τῆς πραγματικῆς ἐλεύθερης ἐπιστήμης. Καὶ ἡ τὴν ἀπώθησαν μὲ ἐπιστημονικοφανῆ ἐπιχειρήματα, ἡ τὴν δέχτηκαν φιλισταϊκὰ μπροστά τὰ μάτια τοῦ πολλοῦ κόσμου, γιὰ νὰ τὴν κακομεταχειριστοῦν ἰδιαιτέρως. Ἔτσι τὸ σχολεῖο παραστρατημένο ἀπ' τὶς βάσεις πού ζήτησαν νὰ τοῦ βάλουν οἱ μεγάλοι αἰῶνες τοῦ φωτός, κατάντησε δοῦλο στὶς προθέσεις τῶν ἰσχυρῶν.

Οἱ ἐποχὲς ὅμως πού ἔρχονται ἐπίκουρες ὁλοένα στὸ μεγάλο ἔργο τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀλήθειας, οἱ ἐποχὲς πού ἔρχονται φωτισμένες ἀπὸ τὴν πείρα γιὰ νὰ ἐπανορθώσουν καὶ νὰ στηρίξουν ὅτι ἀδύνατα στὴν ἀρχὴ ἐπέβαλε ἡ ζωὴ, νὰ βοηθήσουν τὸ ἔργο τῆς ζωῆς, αὐτὲς βοηθοῦν σήμερα καὶ τὸ σχολεῖο νὰ ἐπιβάλλῃ κεῖνο πού ἡ δικονομικὴ πολιτικὴ τῶν δικηγόρων τοῦ καθεστώτος ἐμπόδιζε.

Οἱ μεγάλες ἀπόπειρες πού γίνονται σήμερα στὴ Ρωσία, ὅπου τὸ σχολεῖο ἀνοίγει διάπλατα τὶς πόρτες του στὴ ζωὴ καὶ στὸ φῶς, ὅπου ἡ σχολικὴ κοινωνία ἀνυψώνεται σὲ σύνολο ἀτόμων συνειδητῶν καὶ ἐλευθέρων, ἀποδείχνει τρανὰ ὅτι καὶ τὸ σχολεῖο ἄρχισε νὰ ὑφίσταται θάθειά τὴν ἐπίδραση τῶν μεγάλων γεγονότων πού πᾶνε ν' ἀλλάξουν ὁριστικὰ τὸ πρόσωπο τοῦ κόσμου.

Μόνον ἡ πλήρης ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου μέσα σὲ μιὰ ἀληθινὴ δημοκρατία πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ, ἀπ' τὴν ὁποία θὰ λείψῃ ἡ ὁπισθοβουλία, πού κανόνιζε ὡς τὰ τώρα τὶς σχέσεις τῶν ἀτόμων καὶ τῶν τάξεων μεταξύ τους, μόνον αὕτῃ μπορεῖ νὰ ζωντανέψῃ μέσα στὸ σχολεῖο τὰ μεγάλα ἰδανικὰ τῶν προδρόμων του.

Ἔτσι μετὰ τὴ Ρωσία τοῦ 17 ἔχομε τὴ Γερμανία τοῦ 18 καὶ μετὰ τὶς ἐκπαιδευτικὰς προσπάθειες τοῦ Λουνάτσάρσκη καὶ τῆς Λένιν ἔχομε τὶς προσπάθειες τῶν ἐπαναστατῶν δασκάλων τοῦ Ἀμβούργου. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τῆς Ρωσικῆς ἐπαναστάσεως πούμποροῦσε νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενο ἰδιαίτερης διεξοδικῆς μελέτης τὸ ἀφίνω γιὰ εὐθετώτερη ἴσως περίστασις. Σήμερα θὰ προσπαθίσω νὰ σὰς πλησιάσω στὸ πνεῦμα πού ζωογονεῖ καὶ κατευθύνει τὴν ἐκπαιδευτικὴν προσπάθειαν στὸ Ἀμβούργο.

Τὸ «Νέο Σχολεῖο» τοῦ Ἀμβούργου εἶναι ὁ χώρος μέσα στὸν ὁποῖο γιὰ πρώτη φορὰ μέσα σὲ μιὰ σοσιαλιστικὸ κράτος ἐφαρμόζεται πλέρια καὶ μ' ὅλες τὶς συνέπειές τῆς ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ μαθητῆ καὶ ἡ προσωπικὴ του ἀνεξαρτησία. Σκοπὸς του εἶναι νὰ κάμῃ τὸν «ἄνθρωπο ἀνθρωποπινότερο». Δὲν σκέπτεται καθόλου καθὼς τᾶλλα σχολεῖα γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐκμετάλλευση τοῦ ἀτόμου. Στὸ πρόσωπο τοῦ ἐλεύθερου μαθητῆ δὲ βλέπει παρὰ τὸν μέλλοντα ἐλεύθερο ἄνθρωπο. Δὲ ζητᾷ νὰ καθυποτάξῃ τὸν τροφισμό του σὲ ὁρισμένους ὠφελιμιστικούς σκοπούς, οὔτε μὲ μιὰ ἐπέμβαση στὴν ἐσωτερικὴ του ὑπόστασις νὰ ἀποβλέψῃ στὸ σχηματισμὸ ἐνὸς ἐγὼ διαπλασμένου σύμφωνα πρὸς ἐφήμερα πρότυπα. Σέβεται ἴσα μὲ τὶς τελευταῖες συνέπειές του τὸ παιδικὸ ἐγώ, καὶ μόνον τὸν φροντίδα εἶναι νὰ τὴν ἀφήσῃ στὴν ἐξέλιξιν καὶ αὐτοδιαμόρφωσίν του. Καμιά ἐξωτερικὴ ἐπιβολή, καμιά ὑποδειγμένη ἐξωτερικὴ κατεύθυνσις. Τὴν ἐπιβολὴν τὴ μεταχειρίζεται ὁ θηριοδασαστὴς γιὰ τὴν ἐξημέρωσιν τῶν θηρίων, ἐνῶ γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν συνομοίων μας τὸ μόνον μέσο εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀγάπη. Τὸ συμπέρασμα

πὺν βγαίνει ἀπ' ὅλ' αὐτὰ εἶναι: ἡ κατάργησις τῆς κλασσικῆς πειθαρχίας καὶ ἡ ἐξάλειψις κάθε προγραμματισμοῦ à priori. Οἱ μαθητὲς εἶναι ἐλεύθεροι στὶς κινήσεις των, ὅπως εἶναι ἐλεύθεροι στὴν ἐκλογὴ τῆς ὕλης.

Μιὰ τάξη ἐπιβλημένη μὲ τὴ βία ποτὲ δὲ δίνει συνείδησι τῆς τάξεως, ἡ καλύτερη δὲ καὶ σοφώτερη προγραμματισμένη ὕλη, εἶναι ἀδύνατο νὰ φέρῃ ὅποιοδήποτε ἀποτέλεσμα, ἐφόσον ἐκλέχτηκε ἀπὸ τρίτο χωρὶς νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη τοῦ ἀμέσως ἐνδιαφερομένου, ποὺ εἶναι τὸ παιδί.

Ἐνα τέτοιο ὕλικό μόνο κάτουν ἀπ' τὸ κράτος τῆς βίας θὰ ἀπομνημονευθῇ, ποτὲ ὅμως δὲ θὰ γίνῃ μέσα στὸ μαθητὴ οργανικό, δημιουργικό στοιχεῖο, ποτὲ δὲ θὰ ἀφομοιωθῇ, οὔτε θὰ μετατραπῇ σὲ ἐνέργεια.

Βάσις ὅλων αὐτῶν τῶν παιδαγωγικῶν ὑπολογισμῶν εἶναι ἡ πίστις στὴ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, στὸν ἀνθρώπο. «Ὁ ἀνθρώπος θὰ νικήσῃ. Στὸ τέλος οἱ καλοὶ θὰ θριαμβέψουν ἐπὶ τῶν κακῶν. Τὸ παράδειγμα ἑνὸς καλοῦ ἀνθρώπου προκαλεῖ δέκα ἄλλους σὲ μίμησιν». Αὐτὲς εἶναι οἱ ἐξηγήσεις ποὺ δίνει ὁ ἴδιος ὁ Terr, ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ συνειδητοὺς ἰδρυτὲς τοῦ Ν. Σ., σὲ μιὰ μητέρα ποὺ ἤρτε τρομαγμένη ἀπ' τὰ καινὰ δαιμόνια τοῦ δασκάλου αὐτοῦ, γὰ συζητήσῃ μαζί του. Κι ἄλλου πάλι γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «Πρέπει πάντα νὰ πιστεύωμε ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι καλός»... Τὴν ἀρχὴν αὐτὴ ἐφαρμόζοντάς τιν στὸ σχολεῖο θὰ ἔλεγα: «Ἄν καὶ τὰ παιδιὰ λέν ψέμματα καὶ μᾶς γελοῦν, ἂν καὶ εἶναι ἀμελεῖ καὶ ἄγρια, ἐμεῖς πάντα πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὸ παιδί δὲν εἶναι κακὸ οὔτε ὀκνηρό· ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ κάνει τοὺς ἀνθρώπους καλοὺς καὶ εὐσυνειδητοὺς εἶναι ἡ ἐλευθερία». Ὡστε ὁ σχολὸς τῆς ἀγωγῆς μόνο μὲ τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἀπόλυτην, τὴ χωρὶς περιορισμοὺς ἐπιτυχαίνεται.

Καὶ ὅμως ὁ σκεπτικιστής, ὁ ἀνθρώπος ποὺ συνήθισε νὰ ἐλέπη τὴ λεγόμενη τάξη, μόνο ἐκεῖ ὅπου ἐπιβάλλεται «τὸ κράτος τοῦ νόμου» ὁ ἐξωτερικὸς γενικὰ περιορισμὸς, κουνώντας δισταχτικά τὸ κεφάλι θὰ προσιωτισθῇ τρομερὰ πράγματα γιὰ τὸ Ν. Σ., ποὺ ἀφήνει τὸν κάθε μαθητὴ ἐλεύθερο καὶ τὴν ποίμνη δίχως ποιμένα.

Πρὶν ποῦμε τὸ τί ἔγινε μέσα στὸ σχολεῖο αὐτό, κάτι ποὺ θὰ εἰσήμεναι μιὰ ἄμεση ἀναίρεσις τῶν φόβων τοῦ ἀπαισιόδοξου μας, θᾶταν ἴσως σκοπιμότερο ἂν προηγείτο μιὰ θεωρητικὴ δικαιολογία τῶν ἀπόψεων αὐτῶν.

Ἡ τάξη, ἡ κοινωνικὴ ὅπως καὶ ἀτομικὴ ἀρμονία εἶναι σφῶμα νὰ νομίζωμε πὺς εἶναι ἔργον ἐξωτερικοῦ διακανονισμοῦ. Ἡ ζωὴ καὶ γενικὰ ἡ ὑπαρξὴ προϋποθέτει βέβαια ρυθμὸν, τάξιν καὶ ἀρμονίαν καὶ χωρὶς αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρξῃ. Μὰ ποῖος εἶν' αὐτὸς ὁ ὑπατος ἀρμοστής ποὺ κανονίζει τὴν γενικὴν καὶ τὴν ἀτομικὴν ζωὴν, ποῖα εἶναι ἡ δύναμις ποὺ συγκρατεῖ τὴν ἀρμονίαν τοῦ σύμπαντος; Σὰς τὸ ρωτῶ μὲ τὴν βεβαιότητά ὅτι δὲ θὰ μὲ ἀπαντήσετε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ποὺ ἀπαντήσαν οἱ αἰῶνες ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι μὴ μπορώντας νὰ δώσουν μιὰ ἐπιστημονικὴ ἐξηγησίαν στὰ φαινόμενα, κατὰφυγαν σὲ μιὰ fiction ποὺ δὲν ἐξηγοῦσε τίποτε. Ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ λειτουργία καθαρώς οργανικὴ, μᾶς τὸ λέγει ἡ βιολογία. Ἡ ζωὴ εἶναι ὀργανι-

σμός, πού κρατεῖ μέσα του τὴν αἰτία τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐξελλίξεώς του. Καμιὰ ἐξωτερικὴ δύναμις δὲν θὰ ἦταν ἱκανὴ νὰ ἐπηρεάσῃ, καὶ πολὺ λιγώτερο νὰ ρυθμίσῃ ἓνα ὁργανικὸ σύνολο.

Καὶ σ' αὐτὸ ἀκριβῶς διαφέρουν οἱ δυὸ θεμελιώδεις ἐρμηνεῖες πού δόθηκαν γιὰ τὴ ζωὴ: ἡ μηχανικὴ καὶ ἡ ὁργανικὴ. Ἡ πρώτη ἐνόμισε τὸ σύμπαν μηχανικὰ ρυθμισμένο ἀπ' τὰ χέρια μιᾶς δυνάμεως πού εἶχε τὴν ἑδρα τῆς ἔξω ἀπ' αὐτήν. Ἡ δευτέρη πιστεύοντας στὸ «ἐκ τῶν ἑνδῶ» παραδέχεται πὺς τὸ σύμπαν καθὼς καὶ οἱ ἐπὶ μέρους ὁργανικὲς μονάδες ἔχουν μέσα τους τὴν αἰτία τῆς ζωῆς, τῆς ἐξελλίξεως των καὶ τοῦ ζωϊκοῦ ρυθμοῦ των.

Ἡ μηχανικὴ ἐρμηνεία διωγμένη πιά σήμερα ἀπ' τὸ πεδίο τῆς ἐπιστήμης, βρῆκε καταφύγιο στὴν μεταφυσικὴ καὶ στὴν εὐδαιμονίαν ἐκεῖνη μερίδα τῆς ἀνθρωπότητος πού κοιμᾶται ἀκόμα μακάρια κάτω ἀπ' τὸν μανδραγόρα τῆς θρησκείας, ἐνῶ ἡ ὁργανικὴ-βιολογικὴ κυριαρχεῖ σήμερα μέσα στὴ θετικὴ ἔρευνα. Σύμφωνα μ' αὐτὴ κανεῖς ὁργανισμός, κανένα σύνολο ὁργανισμῶν δὲν κατευθύνεται, δὲν ἀρμονίζεται ἀπ' ἔξω. Τόσο τὸ ἄτομο ὅσο καὶ τὰ σύνολα τῶν ἀτόμων, οἱ κοινωνίες, (δὲν ξέρω τί γίνεται σήμερα, ἀλλὰ ἐπιμένω σὲ κεῖνο πού μπορεῖ νὰ γίνη καὶ θὰ γίνη) ὡς ὁργανισμοί, πού ἔχουν μέσα των τὴν αἰτία τῆς ζωῆς καὶ τῆς διαμορφώσεώς των, δὲν εἶναι δυνατό νὰ καθορίζονται ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπεμβάσεις. Μέσα ἀπ' τὴν ἀνάγκη νὰ συντηρηθῇ ὁ ὁργανισμὸς πηγαίνουν ὅλα τὰ συνεκτικὰ καὶ προαγωγικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα χωρὶς τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχει οὔτε ζωὴ οὔτε ἐξέλιξις. Ἀπ' τὴν ἀνάγκη αὕτῃ τῆς αὐτοσυντηρήσεως πού συνδέεται ἀφευκτα καὶ στενὰ μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς συντηρήσεως τοῦ πλησίον, ἀπορρέουν ὅλες οἱ ἀρετὲς ἐκεῖνες πού πρέπει νὰ κανονίζουν ἐλεύθερα τὶς σχέσεις τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων μεταξὺ των, δημιουργώντας ἔτσι φυσικὰ καὶ ἀβίαστα τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ ἀρμονίαν. Ἡ ἴδια ἀνάγκη ὁδηγεῖ τὸν ὁργανισμόν στὶς ἀναγκαῖες φυσιολογικὰς προσαρμογὰς καὶ στὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁρισμένων ὑλικῶν ὅρων, πού ἀπαιτεῖ τόσον ἡ ἀτομικὴ του συντήρησις ὅσο καὶ ἡ συντήρησις τῶν ὁμοίων του μὲ αὐτὸν ὁργανισμῶν. Ὁ λόγος τῆς ζωῆς, τῆς ἐξελλίξεως καὶ ἀρμονίας βρίσκεται μέσα σ' αὐτὸ τὸ ὁργανικὸ σύνολο, εἴτε σύμπαν εἶναι, εἴτε πλανήτης, εἴτε κοινωνία, εἴτε ἄτομο. Κάθε ἐξωτερικὴ ἐπέμβασις μόνο διατάραξιν τῆς φυσικῆς ἀρμονίας, μόνο ζημίαν μπορεῖ νὰ φέρῃ.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ σχολικὸν ὁργανισμόν καὶ τὸν ὁργανισμό-μαθητὴν. Ἡ αὐτοσυντηρησις θὰ ἐπιβάλλῃ στὸ μαθητὴ τοὺς ἀναγκαίους περιορισμούς, χωρὶς τοὺς ὁποίους εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἀρμονικὴ συμβίωσις μέσα στὸ σύνολο, καὶ ἐπομένως σχολεῖο. Καὶ ἐν τούτοις τὸ σχολεῖο γιὰ τὸ μαθητὴν, ἐννοῶ τὸ σχολεῖο πού εὐαίσχεται ἐπάνω στὶς ἐλεύθερες κοινωνικὰς ὁρμὰς τοῦ παιδιοῦ, πού προέρχονται πάλι ἀπ' τὴν ἀνάγκη τῆς αὐτοσυντηρησεως, εἶναι τόσο ἀπαράιτητο ὅσο καὶ ἡ κοινωνία γιὰ τὸν ἐνήλικον καὶ τὸ νερὸ γιὰ τὸ ψάρι. Αὕτῃ θὰ τὸ ὁδηγήσῃ ἐπίσης νὰ πάσῃ μέσα ἀπ' τὸ περιβάλλον του ὅ,τι τοῦ εἶναι βιολογικὰ ἀναγκαῖον καὶ νὰ ὑποστῇ τὶς ὁρισμένους θυσίας ὅχι μόνο χάριν τῆς ἀτομικῆς του συντηρήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ συνόλου μέσα στὸ ὅποιο καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ζεῖ.

Οἱ περιορισμοὶ λοιπὸν καὶ οἱ θυσίαι καὶ γενικὰ ὅλοι οἱ ὄροι τῆς ζωῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς πού θά προέλθουν ἀναγκαῖα καὶ ἀφευκτα ἀπὸ λόγους αὐτοσυντηρησίας, εἶναι οἱ μόνοι ἀνεκτοί, ἐπειδὴ εἶναι καὶ οἱ μόνοι φυσικοί, ἀφοῦ ὑπαγορεύονται ἀπ' τὴς ἀνάγκης γενικὰ τῆς ζωῆς.

Ἐφόσον ἡ διατήρηση τοῦ ἀτόμου στὴ ζωὴ προϋποθέτει τὴν ὑπάρξιν καὶ τὴ διατήρησιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τὸ ἄτομο εἶναι ἀναγκασμένο ἀπὸ λόγους αὐτοαγάπης, ὅπως λέει ὁ Σπινόζα καὶ αὐτοσυντηρήσεως νὰ προβῇ στοὺς ἀναγκαίους αὐτοπεριορισμοὺς καὶ νὰ υποβληθῇ στὶς ἀναγκαῖες θυσίας, χωρὶς τὶς ὁποῖες δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία καὶ ἐπομένως ζωὴ.

Ἀκριβῶς τὴν ἀνάγκη τῶν περιορισμῶν αὐτῶν καταχράσθησαν ἀνέκαθεν οἱ κοινωνίες, δηλ. τὰ ὀρισμένα ἄτομα πού εἶχαν τὴ δύναμιν νὰ ἐπιβάλλουν τὴ θέλησίν τους στ' ἄλλα. Ἐκαμαν περιορισμοὺς καὶ τοὺς ὀνόμασαν νόμους καὶ ὅμως οἱ νόμοι ἐκεῖνοι δὲν ἀπέρρεαν ἀπὸ τὴν καθολικὴ βούλησιν, ἀλλὰ ἀπ' τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξυπηρετηθοῦν τὰ συμφέροντα ἐκείνων πού τοὺς ἔθεται. Ἡ μεγάλη πλειονότης τῆς ἀνθρωπότητος ὑποτάχθηκε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στοὺς νόμους αὐτοὺς, ἐπειδὴ δὲν ἦταν σὲ θέσιν νὰ διακρίνῃ καθαρὰ μεταξὺ τῶν περιορισμῶν ἐκ τῶν ἔξωθεν καὶ τῶν αὐτοπεριορισμῶν, ἢ κι ἂν ἀκόμα τὸ διέκρινε δὲν ἦταν ἱκανὴ νὰ καταργήσῃ τοὺς πρώτους καὶ νὰ καθιερώσῃ τοὺς δευτέρους.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς καταστάσεως αὐτῆς μᾶς εἶναι γνωστά: ἡ μᾶζα τῆς ὁποίας παραβιάστηκε κάθε προϋπόθεσις γιὰ μιὰ ζωὴ ἐλεύθερη καὶ σύμφωνη μὲ τὶς φυσικὲς τῆς, τὶς ἀνθρώπινες ἀξιώσεις, ὑποτάχθηκε ἀπὸ ἀδυναμία στὴ βία καὶ ἀνίκανη νὰ ἀντιδράσῃ ἠθικὰ καὶ φανερὰ κατέφυγε σὲ ὅλα τὰ ἀνήθικα μέσα πού μπορούσε νὰ διαθέσῃ μιὰ ὑπουλὴ ἀμυνα, τὴν πονηρίαν, τὴ ψευτιά, τὴν κλεψιά, τὴν ἀτιμία, τὴν πορνείαν, τὴ δολοφονίαν. Ἦταν τὰ μόνον πού μπορούσε νὰ μεταχειριστῇ ἡ πεσμένη ἀπ' τὴν ὑποδουλώσιν διανοητικότητά τῆς μᾶζας. Κάποτε ὅμως σὲ στιγμὲς μιᾶς εἰλικρινοῦς μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς ἐξηγήσεως, ἢ σὲ περιόδους παραλυσίας τῆς ὀλιγαρχίας τῶν κυριάρχων, ξυπνοῦσε ἐξαγριωμένη καὶ σὰ θεριὸ πού κατῶρθωνε νὰ λυγίσῃ τὸ σιδερένιον κάγκελο τῆς φυλακῆς του, ὁρμοῦσε μέσα στὶς τρομαγμένες τάξεις τῶν δεσποτῶν, τρομερὰ ἐκδικητικὴ, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ καταργήσῃ τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν πίεσιν. Ὑπῆρχαν ἐν τούτοις τόσα μέσα γιὰ νὰ ξαναδαμασθῇ τὸ ἀγριεμένο θεριό. Ἡ ἐπιτήδεια ὀλιγαρχία ἤξερε νὰ ντύνεται κατὰ τὶς περιστάσεις πότε τὴν ἀλωπεκὴν καὶ πότε τὴ λεοντή. Ἔτσι τὸ θεριὸ ξαναγύριζε στὸ κλουβί του καὶ τὰ σίδερα τῆς φυλακῆς του, πού τοῦ τὴν ὀνομάτιζαν τὴν φορὰ αὐτὴ παράδεισον, γίνονταν πυκνότερα. Αὐτὸς εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνιῶν τῆς βίας καὶ τῆς ὑποδουλώσεως. Ἡ ἠθικὴ ἔκκλησις, ἡ ἀταξία, ἡ ἀδικία, ἡ κακοδαιμονία τῶν κοινωνιῶν σ' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἀφύσικους περιορισμοὺς μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς ὅτι ὀφείλεται. Ἄν τὰ ἄτομα ἀφῆνονταν ἐλεύθερα νὰ κανονίσουν μόνον τὸν ἑνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ των καὶ τοῦ συνόλου τὶς σχέσεις των, ἅπειρες ἀπὸ τὶς κακίας πού μᾶστισαν καὶ πού μαστίξουν ἀκόμα τὶς κοινωνίες δὲ θά ὑπῆρχαν. Ἡ κακία ἀσφαλῶς δὲν ἔγκειται στὴ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρω-

πος είναι φύσει ηθικός και μόνο κάτω απ' την εξωτερική βία, πού ασκήθηκε επάνω του αναγκάσθηκε νά γίνη πονηρός, ύποκριτής, ψεύτης, κλέφτης, δολοφόνος, γενικά ανήθικος. Ὁ περιορισμός είναι ἡ αἰτία κάθε ὑπουλίας αντιδράσεως, ἐπομένως κάθε ἀνηθικότητος, ἐνῶ ἐλευθερία, ἠθικότητα, ἁρμονία, ἀγάπη είναι ἔννοιες συναφεῖς. Ὁ δρόμος πού ἀκολουθεῖ σήμερα σ' ὅλον τὸν κόσμον τὸ κοινωνικὸ ζήτημα εἶναι αὐτὸς πού ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸν τέλειο ἠθικὸ καὶ οἰκονομικὸ ξεσκλαβωμὸ τοῦ ἀτόμου στὴν ἁρμονία, στὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἠθικὴ τάξη.

Οἱ ἴδιοι δρόμοι ἀνοίγονται σήμερα ὁριστικὰ καὶ ἐμπράγματα καὶ γιὰ τὸ σχολεῖο. Τὸ σχολεῖο ὡς τὰ τώρα μὲ τὸ κνοῦτο τῆς ἐπιβολῆς δὲν ἦταν δυνατό νά δημιουργήσῃ μιὰ μόνιμη καὶ συνειδητὴ, ἠθικὴ τάξη. Ἡ τελευταία ὅπως εἶπαμε εἶναι προῖόν ἐλευθερίας συγκυριασέως τῶν ἀτόμων τὰ ὁποῖα ἐπωμίζονται ὑπεύθυνα τὴ διατήρησίν της. Μόνο ὅταν ἀφῇ τὸ παιδί ἐλεύθερο στὶς ἐκδηλώσεις του, ὑπεύθυνον τῶν πράξεών του, θὰ τὸ δῇτε σιγὰ-σιγὰ νά γίνεται ὑπολογιστικώτερο, προσεκτικώτερο, ἠθικώτερο. Ἀπ' ἐναντίας ὅταν θελήσετε νὰ τοῦ ἐπιβάλετε τὴν τάξη, νὰ τοῦ ὑπαγορέψετε τὴν πειθαρχία, θὰ ἔχετε μὲν ἴσως συχνὰ μιὰ πρόσκαιρον ἐπιτυχία, ἐφ' ὅσον ἡ αὐστηρὴ φωνὴ τῆς ἐπιβολῆς καὶ ὁ φόβος τῆς τιμωρίας βοᾷ στ' αὐτιά του, μόλις ὅμως λείψουν τὰ ἐξωτερικὰ αὐτὰ αἴτια θὰ τὸ ἀντικρύσετε ρέμπελο, ἐπαναστατημένο, ἀνίκανον νά συγκρατηθῇ νά κυβερνηθῇ νά διατηρήσῃ ὁποιαδήποτε τάξη. Τὸ σχολεῖο δὲν τοῦ δίδαξε τὴν αὐτοκυβέρνηση, δὲν τὸ ἄφησε ποτὲ νά δοκιμάσῃ τίς συνέπειες τῶν ἀντικοινωνικῶν ἐνεργειῶν του.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα ἡ ἐξωτερικὴ αὐτὴ ἐπιβολὴ φέρῃ μόνιμα ἀποτελέσματα καὶ ἐξασκήσῃ τὸ παιδί στὴν τυφλὴ πειθαρχία καὶ τὴν ἀσυζήτητη ὑποταγή, τότε ἀλλοίμονό του! Κατάντησε ὁ μηχανικός, ὁ ἀπρωτόβουλος, ὁ καραγιόξης πού δέχεται καὶ ἐκτελεῖ χωρὶς ἀντίδραση τίς διαταγὰς πού τοῦ δίδουν. Ἡ ἐσωτερικὴ ἔλλογὴ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ ἀτόμου εἶναι ἐκμηδενισμένη. Κεῖνο πού χαρακτηρίζει τὸν ἐλεύθερον ἄνθρωπον δὲν ὑπάρχει πιά μέσα του. Εἶναι ἀνδρείκελον στὰ χέρια τοῦ πρώτου τυχόντος ἐπιτηδείου. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτό. Ὁ μαθητὴς αὐτὸς εἶναι κατὰ τὸ φαινόμενο πειθαρχικός. Πειθαρχεῖ ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὴ δύναμιν νά διαμαρτυρηθῇ καὶ νά ἐπαναστατήσῃ. Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐγὼ ὅσοδήποτε ἀδύνατον καὶ ταπεινὸ κι ἂν εἶναι, ζητεῖ πάντοτε τὴν κύρωσίν του, ζητεῖ νά ζήσῃ τὴ δική του, τὴν ἐνδιάθετή του ζωή. Κι' αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀπαίτησις ἐπειδὴ δὲ μπορεῖ νά ἀντικρουθῇ φανερά μὲ τὴν ἐξωτερικὴ βία, ἐκδικιέται μὲ τρόπο κρύφιο, λαθραῖον, παράνομον. Ἔτσι τὸ παιδί στὰ κρυφά, στὰ σκοτεινά, κάνει ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ἡ φύσις του τὸ ὁδηγεῖ, ἐνῶ στὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὑποκρίνεται ταπεινὰ ὅτι ἀκολουθεῖ τὸ δρόμον πού τοῦ ὑπόδειξε ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιβολή. Πονηρία, ὑποκρισία, ψευτιά, βαγκαποντιά, εἶναι τὰ ἀφηνεχτὰ ἀποτελέσματα τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἐγώ, τῆς ἐξωτερικῆς πειθαρχίας.

Ὁ δρόμος πού πρέπει νά ἀκολουθήσῃ τὸ σχολεῖο εἶν' ἐκεῖνος πού μᾶς δίνουν «ἡ ἐλευθερία, τὸ τίποτε, τὸ χάος, ὁ μολοσεβικισμὸς σὰ νὰ λέμε» καὶ γενικά «ἡ πίστις στὸ καλόν, παρ' ὅλη τὴν ἐπικράτησιν τοῦ κακοῦ».

Κι' ἔχομε γιὰ παράδειγμα τὸ ἴδιο τὸ σχολεῖο τοῦ Max Terr. Οἱ ἴδιοι μαθητὲς ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ πλήρωμα τοῦ παλίου σχολείου, στάθηκαν μετὰ τὴν ἐπανάσταση μαθητὲς τοῦ νέου. Αὐτοὶ ποὺ στὸ χτεσινὸ σχολεῖο τοὺς μέσα, κάτω ἀπ' τὴν ἐπιβολὴ τῆς πειθαρχίας, ἦσαν πρότυπα μαθητῶν, αὐτοὶ τώρα μὲ τὴν ἐλευθερίαν ποὺ τοὺς ἔδωκε ἡ μεταρρύθμιση, παρουσιάζουν τὴν εἰκόνα τρελλῶν ποὺ βοῇ-καν ἀνοιχτὲς τὶς πόρτες τοῦ φρενοκομείου. Σπάζουν θρανία, θρυμματίζουν τζάμια, κλέφτουν διάφορα πράγματα ποὺ ἀνήκουν στὸ σχολεῖο, βρωμίζουν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ σὰ χοῖροι, ξεσκοῦν τὰ τετράδια καὶ λερώνουν τοὺς τοίχους. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Terr συνεχίζοντας τὴ θλιβερὴ αὐτὴ περιγραφὴ μᾶς διηγεῖται: «Περίλυποι παρακολουθοῦσαμε τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀγωγῆς ποὺ πῆραν ὡς τὴ μέρα ἐκείνη. Μερικοὶ μάλιστα μαθητὲς μᾶς προσῆλπαν ὅτι δὲν ξέραμε νὰ διατηρήσωμε τὴν τάξη. Τοὺς λέγαμε: Θὰ μᾶς ἦταν πολὺ εὐκόλο νὰ ἐπιτύχωμε τὴν τάξη τῆς παράτας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ μιὰ τέτοια τάξη μᾶς φαίνεται χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἀξία. Κεῖνο ποὺ θέλομε εἶναι ὁ κάθε μαθητὴς νὰ αἰστανθῇ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὑπεύθυνου γιὰ τὴ διατήρηση τῆς πειθαρχίας μέσα στὸ σχολεῖο μας. Τὰ παιδιὰ ἂν καὶ τὸ καταλάβαιναν, μολαταῦτα φεύγαν δυστυχισμένα καὶ ἀποθαρομένα. Ὁ κυκεώνας αὐτὸς τοὺς πίεζε καὶ ἡ δυσφορία αὐτὴ κυριάρχησε γιὰ κάμποσο καιρό. Ἡ διαβατάρικη ἀταξία τοῦ σχολείου τοὺς ἔκαιε σὰ φωτιά μέσα στὴν ψυχὴ. Τότε παρουσιάσθηκε ἡ δύναμη. Πέντε-ἕξη ἀπ' αὐτοὺς κάλεσαν σὲ συνέλευση ὅλους τοὺς μαθητὲς. Ἡ συνέλευση ὑπῆρξε θορυβώδης. Τοὺς μίλησαν γιὰ τὴν ἀφόρητὴ ἀταξία τοῦ σχολείου, γιὰ τὸ θόρυβο, γιὰ τὰ σπασμένα ἄρμαρια, γιὰ τὰ νερὰ ποὺ σκορπιότανε κ.τ.λ....

Καὶ πράγματι, πολλὲς φωνὲς σηκώθηκαν: «Νὰ γυρίσωμε στὸ μπαστούνι, στὶς τιμωρίες». Βλέπετε ὅτι σὲ κάθε ἐπανάσταση ὑπάρχουν κείνοι ποὺ ζητοῦν τὴν ἐπιστροφὴν στὰ παλιά. Κεῖνοι ὅμως ποὺ ἠθέλαν τὴν τάξη, τὴν πραγματικὴν τάξη, νίκησαν. Διορίσθηκαν ὁχτῶ: «Τὸ Συμβούλιο τῶν Μαθητῶν».

Τὰ πράγματα πῆγαιναν καλὰ. Οἱ ὁχτῶ μαθητὲς κυβερνοῦσαν μὲ σιδερένια αὐστηρότητα. Ἐβγαλαν διατάγματα, ἔκαναν νόμους. Ἡ κυβέρνηση ὅμως αὐτὴ δὲ διάρκεσε· δὲ σταθίκαμε αὐτοῦ. Ἦταν γραφτὸ τὸ σύστημα νὰ πεθάνῃ ἀπὸ μοναχό του. Σὲ λίγο ὁ ἕλληλος τῶν ὁχτῶ λιγόστεψε, ὅπως λιγόστεψε ἡ ἐπιβολὴ τοὺς ἐπάνω στὴν πλειονότητα τῶν μαθητῶν ποὺ παρουσίαζαν περισσότερη ἀντίσταση. Τὰ ὁχτῶ αὐτὰ παιδιὰ δὲν ἀποτελοῦσαν συμβούλιο τοῦ καθεστώτος· δὲν ἦταν παρὰ μιὰ ἀστυνομικὴ ἐπιτροπὴ.

Σὲ μιὰ συνέλευση τῶν μαθητῶν ἐξέσπασεν ἡ ἀντίδραση. Τὰ παιδιὰ παραπονιότανε ἐναντίον τοῦ καθεστώτος, ἐνῶ ἀπ' τ' ἄλλο μέρος τὸ συμβούλιο ἐξέφραζε κι' αὐτὸ παράπονα ἐναντίον τῶν μαθητῶν. Κατηγορίες... κατάρες ἀμοιβαῖες... Νέοι νόμοι... γιὰ κάθε νέο σφάλμα καὶ ἓνας νέος νόμος... Ἀκούατε διαρκῶς:

— Βάλτε ἓναν ἐπιτηρητὴν ἐδῶ...

— Ἐνα φρουρὸ στὴ θέση αὐτή...

— Αὐτὸ πρέπει νὰ ἀπαγορευτῇ...

Τότε ἓνα ἀπ' τὰ παιδιὰ εἶπε:

— Ἀκατάπανστα ξεφουρνίζουμε καινούργιους νόμους, δημι-

ουργοῦμε ἀπαγορεύσεις, καταργιόμαστε, καὶ ὅλα αὐτὰ χωρὶς καμμίαν ἐπιτυχίαν. Δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ διατηρήσωμε τὴ τάξιν μέσα στὸ σχολεῖο, παρὰ μόνον ὅταν προσπαθῇσωμε νὰ νοιώσωμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ὅταν μάθωμε νὰ συγχωρῶμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ὅταν δὲν τσακωνόμαστε, ὅταν δὲ βρίζοκοποῦμε τοὺς συντρόφους μας, ὅπως τὸκανε συχνὰ τὸ Συμβούλιον τῶν Μαθητῶν. Μὲ λίγα λόγια, ὅταν προσπαθῇσωμε νὰ ζήσωμε σὰν ἀδελφία καὶ ἀγαπιόμαστε ἀμοιβαίαν. Ὅταν ἀρχίσωμε νὰ ζοῦμε κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, δὲν θὰ ὑπάρχη πιά ἡ ἀνάγκη τοῦ νόμου, γιατί τότες κάθε παιδί δὲ θὰ ὑπακούῃ, παρὰ σὲ ἓνα μόνον νόμον — πού ἔχει μέσα του — τὸ νόμον τῆς ἀγάπης.

Αὐτὰ εἶπε τὸ παιδί.

Ἕνας ἐθουσιασμός διαδόθηκε εὐθὺς μέσα σ' ὅλο τὸ σχολεῖο ἀπ' ἄκρην σ' ἄκρην. Τὰ παιδιά βλέπontan μ' ἄλλα μάτια μεταξὺ τους. Τὸ Συμβούλιον τῶν Μαθητῶν ἔπαψε νᾶναι συμβούλιον ἀστυνομίας. Δὲν ἦταν στὸ ἕξις παρὰ συγκέντρωση ἀδερφῶν ποῦθελαν κεῖνο ποῦ ἠθέλεν ἡ κοινότης. Ὁ καθένας τοὺς δὲν ἔκανε ἄλλο παρὰ νὰ ὑπενθυμίζῃ στοὺς ἄλλους τὴν κοινὴ θέλησιν. Συχνὰ χαλάρωναν τὸ χαλινὸ καὶ τότε ξεχνοῦσαν τοὺς ἄλλους. Μὰ πάντοτε ξανάβρισκαν τοὺς ἑαυτοὺς των, μὴ ἔχοντας ὑπόψει παρὰ τὴν κοινὴ θέλησιν. Ἡ φλόγα ἄναψε, κανεὶς δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ τὴ σβῇσιν πιά.»

Καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὴ μητέρα πρὸς τὴν ὁποία ἀνέπτυξε τὸ διδασκαλικὸ αὐτὸ γεγονὸς τῆς λέγει: «Βοηθήστε μας νὰ τὸ πιστέψωμε» — «ὁ ἄνθρωπος εἶναι καλός».

Ἡ ἴδια ἐλευθερία, ὁ ἴδιος αὐτοκαθορισμός, ποὺ παρατηρεῖται στὸ ζήτημα τῆς τάξεως καὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἀτόμων τῆς σχολικῆς κοινωνίας, καθορίζει καὶ τὰ ὅρια τῆς σχολικῆς ὕλης.

Ἀναλυτικὸ πρόγραμμα μὲ τὴ σημερινὴν σημασίαν τῆς λέξεως στὸ Ν. Σ. μέσα δὲν ὑπάρχει. Τίποτε ἐκ τῶν προτέρων. Ὅλα θὰ τὰ καθορίσῃ ἡ ἔμφυτη τάσις πρὸς τὸ θαυμασμὸν ποὺ ἔχει μέσα του κάθε ἄνθρωπος, ἡ περιέργεια, «τοῦ τρισκότειδου ὁ καὶ μὸς τοῦ ἀγνώστου τὸ μεθύσι» τοῦ ποιητῆ.

Μία ἀπ' τὶς μεγαλύτερες σκλαβιῆς τοῦ σημερινοῦ σχολείου εἶναι αὐτὰ τὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα, ὁ αὐθαίρετος δηλ. καὶ ἐκ τῶν προτέρων καθορισμός τῆς ὕλης ποὺ πρέπει θέλοντας καὶ μὴ νὰ χωνέψῃ ὁ μαθητής. Ἐνα σχολεῖο τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζει σὲ ὅλες τὶς συνέπειάς τῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ μαθητῆ, τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτοκαθορισμοῦ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνεχθῇ τὴ κτηνωδίαν τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων. Ἦταν καιρὸς πιά νὰ δοθῇ στὸ παιδί ἐλευθερία γιὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης, ἦταν καιρὸς νὰ σεβαστοῦμε τὶς προσωπικὰς τάσεις καὶ τὶς προσωπικὰς ἐκλογὰς τοῦ παιδιοῦ. Ὅ,τι συνέβαινε ὡς τώρα ἦταν μιὰ βίαιη ἀναίρεσις τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τοῦ μαθητῆ, ἀφοῦ στὸ οὐσιωδέστερον σημεῖον, στὴν ἐκλογὴν τοῦ ὕλικου μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἀσχοληθῇ ἐνεργὰ καὶ δημιουργικὰ, δὲν εἶχε καμμίαν γνώμην. Ἐτσι ἀρχίζοντας τὴ δουλειάν του ἀκολουθοῦσε τὸ δρόμον ποὺ τοῦ ἀνοίγε τὸ πρόγραμμα καὶ σερόντανε ἄβουλο καὶ σκλάβον πίσω ἀπ' τὸ γράμμα, χωρὶς νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ προσέξῃ στὴν ὑποκειμενικὴν του διάθεσιν, οὔτε στὴν εὐκαιρίαν ποὺ μπορούσε νὰ τοῦ δώσῃ ἡ στιγμή. Καὶ ὅμως τὸ παιδί ἐνεργεῖ καὶ καταγίνεται μὲ ζῆλον, μόνον μὲ κεῖνον πρὸς τὸ ὁποῖον τὸ ὁδηγεῖ ἡ ἐνδό-

μυχη ψυχική του τάση, με κείνο πού διάλεξε ωθημένο απ' τή φύση του και τήν πνευματική του ιδιοσυστασία. Αυτό θέλει, αυτό αγαπά, σ' αυτό αφοσιώνεται. Μ' αυτό ἔχει συνδέσει τή σκέψη, τή ζωή, τήν ἐνέργειά του. Αυτό και μόνο τὸ προάγει. Ὁ δάσκαλος και τὸ πρόγραμμα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀκολουθοῦν τὸ παιδί, μὰ ποτὲ τὸ ἐναντίον. Κι ἔξω απ' αὐτὸ ἀκόμα ἡ βούληση και τὸ συναίσθημα, τὰ μόνα ψυχικά στοιχεῖα πὺν μπορούμε νὰ ἄχουμε ὑπ' ὄψει μας κατὰ τὰ πρῶτα κυρίως χρόνια τοῦ παιδιοῦ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποταχθοῦν ἀνεκδίκητα στὸ σιδερωμένο προγραμματισμὸ και τήν ἀπριοριστική τάση. Αὐτὰ εἶναι ζητήματα πὺν ἀφοροῦν στὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς τήν ἀφηρημένη σκέψη και τὴ λογική ἀλληλουχία. Τὴ στιγμή πὺν θὰ θελήσωμε νὰ τραβήξωμε τὸ παιδί πρὸς τὸ δρόμο πὺν ἡμεῖς κρίναμε ἀναγκαῖο, τὰ ὑποκειμενικά στοιχεῖα τῆς ψυχῆς του πὺν ἀναφέραμε παραπάνω θὰ ἀντιδρᾶσουν.

Και ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀντιδράσεως ἄφευκτο θὰ εἶναι ἡ ἀδιαφορία, ἡ ἀπροσεξία, ἡ ἀμέλεια, καθὼς και ἡ κάθε εἶδους ἀταξία, στήν ὁποία καταφεύγει τὸ παιδί γιὰ νὰ ξαλαφρώσῃ τὸ πιεσμένο ἐγὼ του. Συνέπεια πάλι αὐτῶν ὅλων εἶναι τὰ ποικίλα παιδευτικά μέσα πὺν ἐπινόησε ἡ τέχνη τοῦ σχολειοῦ γιὰ νὰ συγκρατήσῃ τὸ παιδί στὸ δρόμο πὺν τὸ θέλει τὸ πρόγραμμα και ὁ δάσκαλος.

Πόσες φορές δὲ διώχονται ἀπὸ σχολεῖο παιδιὰ ὡς ἀνεπίδεκτα, ἀνυπότακτα, και τὰ τέτοια, γιὰ νὰ γιγαντώσουν ἀργότερα μέσα στὴ ζωή και νὰ γίνουν τίμιοι και ἱκανοὶ ἄνθρωποι! Ἀρκεῖ νὰ σὰς ἀναφέρω πὼς κάποτε ὁ μεγάλος Γερμανὸς χημικὸς Liebig και ὁ Alex. von Humboldt, ἕνας ἀπὸ τοὺς πῖο πολυέκφαντους φυσιοδίφες τῆς Γερμανίας διώχθηκαν ἀπ' τὸ σχολεῖο ὡς «ἀνεπαρκεῖς»! Πόσες φορές ἔξ ἄλλου οἱ ἐπιμελέστεροι τοῦ σχολειοῦ δὲν ἀποδείχθηκαν οἱ πῖο ἀνίσχυροι μπροστὰ στίς ἀξιώσεις τῆς ζωῆς! Ἡ ψυχολογία τοῦ ἐπιμελῆ μαθητῆ κατὰ 90 % εἶναι ψυχολογία ἀνθρώπου ἀνίκανου νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτὸ του μπροστὰ στὴ βία ἐνὸς προγράμματος, ἀδύνατου, ἄβουλου, ὑποκριτικοῦ και ταπεινοῦ. Ἐνῶ με τὴν ἴδια ἀναλογία μπορούμε νὰ θεωρήσωμε τὴν ἀμέλεια ὡς τίμια ἀντίδραση ἐνάντιον στὸ βανδαλικὸ ἐτσιθελισμό, πὺν ἔρχεται νὰ τοῦ ἐπιβάλῃ τὸ σχολεῖο.

Κι ἂν ἀφήσωμε ὅμως τὴν ἀποψη αὐτήνα, κι ἂν ἀκόμα ὑποθέσωμε πὼς και τὸ πῖο σκληροτράχηλο παιδί θὰ μπορούσε μ' ἕνα σωρὸ μέσα νὰ ὑποταχτῇ στὸ πρόγραμμα, πὼς θάταν δυνατό νὰ τοῦ ἀνάψωμε μέσα του τὸ ζῆλο τῆς πρωτόβουλῆς, τῆς ἐλευθέρης δημιουργίας ἐπάνω σὲ ἀντικείμενα πὺν δέχτηκε με τὴν ἀπειλὴ τοῦ κνούτου;

Τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει μέσα στὸ Ν. Σ. τοῦ Ἀμβούργου. Οἱ μαθητὲς ἐλεύθεροι μέσα στήν ἐλεύθερη φύση ἀντλοῦν μόνοι τους τὰ θέματά τους, τὰ μελετοῦν μόνοι τους, ἐπίσης μόνοι τους κατατάσσουν τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν τους. Ὁ δάσκαλος εἶναι ὁ σύντροφος ὁ καλὸς και ἀγαπημένος, τοῦ ὁποίου τὰ φῶτα θὰ ἐπικαλεσθοῦν στήν ἀνάγκη. Ἀφαντος παρακολουθεῖ ἀπ' τὰ παρασκήνια ἡ συνεργάζεται ὡς ἴσος. Ἡ αὐθεντία του καταργήθηκε και ἡ ἐπέμβαση του δὲν εἶναι παρὰ, τὸ πολὺ-πολύ, φιλικὴ σύσταση. Κεῖνο πὺν ἐνώνει τὸ μαθητὴ με τὸ δάσκαλο εἶναι ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς πὺν ἔχουν μεταξύ των δυὸ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι πὺν ζοῦν και ἐργάζονται παρὰ-

ληλα, δυὸ ἐρευνητὲς ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ πού ἔτυχε ὁ ἕνας νὰ εἶναι περισσότερο πεπειραμένος ἀπ' τὸν ἄλλον.

Ἔτσι οἱ μαθητὲς ὁργανώνουν μακρυνὰ ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια, ἐκδρομές, ἐπισκέπτονται ἐργοστάσια, μουσεῖα, πινακοθήκες, καὶ ὅ,τι ἄλλο πρὸς τὸ ὅποιο τοὺς ὁδηγεῖ ὁ θαυμασμὸς καὶ ἡ δίψα τῆς μαθήσεως.

Οἱ μαθητὲς εἶναι ἐλεύθεροι νὰ διαλέξουν μόνοι των ὄχι μόνον τὰ ἀντικείμενα τῆς μελέτης των, ἀλλὰ καὶ τῶν διασκεδάσεων καὶ τῆς ἀναφυγῆς των. Χαρακτηριστικὴ γι' αὐτὸ εἶναι ἡ ἀπάντηση πού ἔδωκεν ὁ ἴδιος ὁ Терр σὲ μιὰ ἄλλη μητέρα, πού μεταξὺ ἄλλων, τοῦ παρεπονέθηκε ὅτι τὸ παιδί της στὸ σχολεῖο ἔπαιζε χαρτιά ἢ διάβαζε ἀνήθικα βιβλία κι' ὁ δάσκαλος ἀδιαφόρησε. Τὸ ζήτημα τῶν χαρτιῶν ἔχει ὡς ἑξῆς: Τὰ παιδιὰ ἔπαιζαν μὲ χαρτιά ἕνα ἄθωο παιχνίδι. Μοίραζαν τὰ χαρτιά σκεπασμένα, κι' ὅποιος ἔπερνε τὸ μεγαλύτερο. Οὔτε κἂν ὑποψιάζονταν τὴν κακὴ χρῆσι τῶν χαρτιῶν. Αὐτὸ ἦταν ὅλο. Ὁ δάσκαλος λοιπὸν ἀπαντᾷ στὴ μητέρα: «Καταλαβαίνω πὼς μποροῦσαν νὰ παίξουν κάτι καλύτερο, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ τοὺς ἐμποδίσω· ἔστι θὰ τοὺς ἔδειχνα πὼς οἱ μεγάλοι μὲ τὰ ἴδια αὐτὰ χαρτιά κινούν κακὰς πράξεις. Ὁ διάβολος δὲν εἶναι μέσα στὰ χαρτιά. Μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ ἐξαφανίση νὰ τὰ κάψῃ, τὸ διάβολο ὅμως αὐτόνα δὲν τὸν καταπονεῖ. Τὰ σπύργα, τὰ καρύδια, οἱ πέτρες, χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἴδια διαβολικὴ δουλιὰ.

Καὶ τώρα ἂς δοῦμε τὰ ἀνήθικα βιβλία!... Νομίζω πὼς εἶναι ἔγκλημα νὰ στερήσῃ κανεὶς ἀπ' τὰ παιδιὰ τὴν ἀγωγή αὐτήνα τῆς εὐθύνης. Εἶναι κακὸ νὰ ἀπαγορεύωμε στὰ παιδιὰ—καὶ πρὸ πάντων μέσον τῆς ἀστυνομικῆς λογοκρισίας—τὰ βιβλία πού εἶναι ἀνίκανα νὰ κρίνουν... Πολὺ καλὰ πρέπει νὰ δίνωμε στὰ παιδιὰ καλὰ βιβλία. Ἡ νεότης ἐντούτοις δὲ διψᾷ διάβασμα διψᾷ τὴ ζωὴ. Γιατὶ δὲν τῆς δίνουν τὴν ἴδια τὴ ζωὴ; Διότι τότες ἡ ζωὴ θὰ βρεθῇ σὲ κίνδυνο. Ὅταν ἡ νεότης διῇ ἀληθινά, ἡ βολὴ μας χάνεται. Κάνετε τὰ παιδιὰ νὰ ζοῦν τὶς περιπέτειες καὶ τότε, ἔννοια σας, δὲ θὰ τὶς ζητήσουν μέσα στὰ βιβλία. Δρόμος, παιχνίδι πρέπει νᾶναι ἡ ζωὴ γι' αὐτὰ καὶ νᾶστε βέβαιοι ὅτι δὲ θὰ ἐπιθυμήσουν ποτὲ νὰ ἀντικαταστήσουν τὴ ζωὴ αὐτὴ μὲ τὰ κακὰ βιβλία. Ἀλλὰ ἐμεῖς φοβόμαστε, ἐπειδὴ δὲ θὰ μπορούμε τότε πιά νὰ κρύβωμε τὶς ἀδυναμίες μας πίσω ἀπ' τὴν ἐξουσία μας. Δὲν ἔχομε τὸ κουράγιο ν' ἀφήσωμε ἐλεύθερα τὰ παιδιὰ μας. Δὲν τὰ χαρίζομε παρὰ «ἐλευθερίες...» Καὶ πάρα κάτω:

«Τί θὰ λέγατε γιὰ ἕνα ἔμπορο ἀπατεῶνα, ὁ ὁποῖος δὲ διαβάζει παρὰ ἠθικὰ βιβλία, καὶ γιὰ ἕναν ἀναγνώστην τῆς κατώτερης λογοτεχνίας ὁ ὁποῖος προσφέρει εἰς τὸν πλησίον του κάθε βοήθεια πού περνᾷ ἀπ' τὸ χέρι του; Δὲν εἶναι μόνον τὸ καλὸ βιβλίον πού κάνει τὸν καλὸ ἄνθρωπο. Δὲν ἐξαρτᾶται ἀπ' τὸ βιβλίον πού διαβάζω ἀλλὰ ἀπ' τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο τὸ διαβάζω—κι ἀπ' τὴ θέλησή μου—τὸ ὅτι γίνομαι καλύτερος».

Τὰ διδακτικὰ βιβλία καταργήθηκαν. Βιβλίον ἀπέραντο μπροστά τους ἐκτείνεται ἀπειρόπλουτη σὲ θέματα ἡ φύσις, ἡ ζωὴ. Κι ἦταν πολὺ φυσικὴ καὶ συνεπεπέστητὴ ἡ κατάργησις τοῦ βιβλίου, τὸ ὅποιο δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ταμεῖο αὐθεντίας, ὅπου συσσωρευθῆκανε

συμπεράσματα, γνῶμες καὶ παρατηρήσεις ξένες, πού ἔπρεπε τυφλά καὶ ἀνελεύθερα νὰ τὶς ἀποστηθίσῃ ὁ μαθητής. Ἄν ὑπάρχουν βιβλία στὸ σχολεῖο, εἶναι ἐκεῖνα μέσα στὰ ὁποῖα οἱ ἴδιοι μαθητὲς καταχώρησαν καὶ πρωτοκόλλησαν δικές τους παρατηρήσεις καὶ γνῶμες. Ἡ μνημονικὴ ἐργασία καὶ ἡ κενὴ γνωσιολατρεία τοῦ παλαιοῦ σχολείου καταργήθηκαν. Τὸ Ν. Σ. δὲν εἰσθιάζει στὸν τρόφιμό του γνώσεις ἀλλὰ τοῦ δυναμώνει τὴ ψυχὴ, κἀνοντάς τον ἱκανὸ νὰ παρατηρῇ, νὰ συνθέτῃ, νὰ δημιουργῇ, νὰ ἐνεργῇ πρωτόβουλα. «Ἄν ἐργαζόμαστε μὲ τοὺς μαθητὲς δὲν ἔχομε ὑπ' ὄψει μας τὴν γνώση, τὴ μνημονικὴ ἐργασία, ἀλλὰ τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Πολὺ λίγο ἐνδιαφέρει ἂν ξέρω αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο, ἂν νοιώθω τὴ σημασίαν καὶ τὸ λόγο ὅλων τῶν πραγμάτων, γύρω μου καὶ μέσα μου. Δὲ θὰ μ' ὀφελήσῃ σὲ τίποτε τὸ ὅτι ἀργότερα θὰ ξέρω πῶς ἐνέργησαν οἱ διάσημοι ἄνδρες, ἀλλὰ πρέπει στὴν κατάλληλὴ στιγμή νὰ γνωρίζω ἐκεῖνο ποῦ θάχα ἐγὼ νὰ κάνω».

Καὶ ὅμως θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὑπάρχουν ἐργασίες τὶς ὁποῖες οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ παιδιά δὲν θὰ τὶς ἔκαμναν διόλου μὲ εὐχαρίστηση. Ὑπάρχουν ἐπίσης προσπάθειες ἀναγκαιότητες ποὺ δὲν τοὺς εἶναι διόλου συμπαθητικές. Μὲ τὴν ἀπόλυτὴ ἐλευθερίαν δὲ θὰ θελήσῃ κανεὶς νὰ τὶς ἀναλάβῃ. Σ' αὐτὴ τὴ φαινομενικὴ σωστὴ παρατήρηση ἀφήνω τὸν ἴδιο δάσκαλο νὰ σᾶς ἀπαντήσῃ. Εἶναι ἡ ἐξηγήσις ποὺ ἔδωκε στὸν πατέρα ποὺ τοῦφερε παρόμιες ἀντιρροήσεις: «Τὶς δυσάρεστες ἐργασίες τὶς καμνοῦμε καὶ μεῖς στὸ σχολεῖο μας λ. χ. ὁρισμένα γυμνάσματα ὑπολογισμοῦ πρὸς εὔρεση τῆς ὑποτείνουσας στὴ γεωμετρία. Ἀλλὰ τότε μιὰ νέα δύναμις ἄγνωστη ὥς τὴν ὥρα, παρουσιάζεται μέσα μας γιὰ νὰ μετριάσῃ καὶ νὰ διευθύνῃ τὴν ἐλευθερίαν αὐτή: Εἶναι τὸ αἶσθημα τῆς κοινότητος, ἡ ἀγάπη ποὺ μᾶς ἐνώνει ὅλους μας. Τὸ αἶσθημα αὐτὸ μᾶς δίνει τὴ δύναμις νὰ κάνουμε ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἐργασίες, τὶς ὁποῖες χωρὶς αὐτὸ θὰ ἀποφεύγαμε ἐπίμονα. Πρέπει τὰ παιδιά νὰ μάθουν νὰ κάνουν θυσίες γιὰ τὴν κοινότητα.

Θὰ σᾶς παρουσιάσω τὴν ταραγμένη ζωὴ τῆς κοινωνίας μας: Πρὸ ὀλίγου καιροῦ πῆγα μὲ τοὺς μαθητὲς μου στὸ ἐξοχικὸ μας σπίτι... Ὁ καιρὸς ἦταν ὥραϊος... Ὁ ἥλιος, ὁ ἀέρας, τὸ πρωϊνὸ, τὰ ἄνθη, τὰ πουλιὰ τραγουδοῦσαν...μέσα στὴν καρδίαν μας. Ὅλα τὰ παιδιά τράβηξαν γιὰ τὸ δάσος.

Τὰ δωμάτια, τὰ κρεββάτια, οἱ προετοιμασίες γιὰ τὸ φαῖ, οἱ πατάτες, τὰ λαχανικά... Ἐπρεπε κάποιος νὰ φροντίσῃ γιὰ ὅλα αὐτά... Καὶ ὅμως δὲν ὑπῆρχε κανεὶς. Θύμωσα... Ἀλλὰ ἦταν ταπεινωτικὸ γιὰ μένα, γιατί ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ παιδιά παρουσιάστηκε καὶ ἄρχισε νὰ δουλεύῃ ἥσυχά—ἥσυχά, ταχτοποιώντας τὸ κάθε τι, τὶς κάμαρες, τὰ κρεββάτια. Ἐπὶ τέλους ἄρχισε νὰ παρασκευάζῃ τὸ μεσημεριανό. Τὸν ἐзоήθησα. Καθαρίσαμε τὶς πατάτες, ἕνα σωρὸ, καὶ ὅταν ἡ δουλειὰ τέλειωσε εἴπαμε μεταξύ μας; «Τί ἀνόητοι ποὺ εἴμασταν, θὰ μπορούσαμε μιὰ χαρὰ νὰ τοὺς σερβίρωμε τὶς πατάτες μὲ τὴ νυχτικιά τους». Ἀλλὰ ἦταν πολὺ ἀργά.

Τὸ βράδυ εἶχαμε συμβούλιο. Ὅλα τὰ παιδιά ἔδειχναν μετάνοιαν καὶ προσπαθοῦσαν μὲ κάθε τρόπο νὰ ξεχαστῇ ἡ παραμέλησίς τους.

Τότε ἀκριβῶς παρουσιάζεται ὁ «ἡγέτης», ἡ προσωπικότητα

πού συναντοῦμε τόσο συχνὰ μέσα στὴ ζωὴ. Ἦταν ὁ ὁργανωτής, ὁ ἄνθρωπος τοῦ δικαίου. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά του αὐτὴνα ἐμοίρασε στοὺς μαθητὲς ὅλες τὶς ἡμερῆσιες ἐργασίες: Τρία παιδιά γιὰ τὴν κουζίνα, τρία γιὰ τὶς κάμαρες, τρία γιὰ τὴ δαῖνα ὑπηρεσία:.... κ.τ.λ.... οἱ ἄλλοι ἦταν ἐλεύθεροι.

Ὁ ὁργανωτὴς χειροκροτήθηκε—ὥπως συμβαίνει στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων—ἐπειδὴ ἦταν ἡ δικαιοσύνη. Πλατωνικὰ χειροκροτήματα:.... Καὶ τὰ γεγονότα;

Τὴν πρώτη μέρα ὁ καθένας ἔκαμε τὴν ὑπηρεσία του. Δὲν πέρασε ὅμως πολὺς καιρὸς καὶ μερικοὶ ἀπομακρύνθηκαν ξεχνώντας τὴν ἐργασία πού τοὺς ἀνατέθηκε. Καὶ ὅταν σὲ μιὰ συντροφιά μέσα μερικὰ μέλη δὲν ἐργάζονται, τότε καὶ τὰλλα μὲ τὴ σειρά τους δὲ θέλουν νὰ κάμουν πιά τίποτε. Δὲν ὑπάρχει πιά δικαιοσύνη. Τὸ ἴδιο συνέβηκε καὶ στοὺς σχολεῖό μας. Παραμέλησαν τὰ καθήκοντα πού εἶχε καθιερώσει γιὰ τὸν καθένα ἡ ὁργάνωσις.

Τὸ ἴδιο παιδί ὅμως δίνει ἓνα νέο παράδειγμα. Ἀλλὰ τὴν φορὰ αὐτὴ ἡ προσπάθειά του δὲν ἀπέβλεπε στοὺς νὰ δημιουργήσῃ μιὰ ὁργάνωση, ἓνα σύστημα. Ἐκανε ἀθόρυθα τὴ δουλειά πού ἦταν ἀναγκαία. Καὶ οἱ ἄλλοι πού στὴν ἀρχὴ ἀρκοῦνταν νὰ τὸν ἐλέπουν, ξαναβρῆκαν μὲ τὸ παράδειγμα του τὴ θέληση τῆς ἐργασίας. Βλέπετε, κύριε, μέσα σ' ἓνα ὄμιλο παιδιῶν σὰν τὸ δικό μας, ἀντιπροσωπεύονται ὅλοι οἱ τύποι τῶν προσωπικοτήτων: Οἱ ἥρεμοι, οἱ ὀμιλητές, οἱ μετριοπαθεῖς, οἱ ὁργανωτὲς, οἱ μεταρρυθμιστές, οἱ σφέλτοι οἱ παλᾶθρηδες κ.τ.λ. Καὶ τοὺς ἔχομε ὅλους ἀνάγκη γιὰ νὰ βοηθῇ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Μ' αὐτὸ δὲν πᾶει νὰ πῇ ὅτι μορφώνονται ἀμοιβαίᾳ, ὄχι, ἀλλὰ δίνονται ὁ ἓνας στοὺς ἄλλους ἀπὸ ἀγάπη. Ἡ ἐγκάρδια αὐτὴ συνεργασία εἶναι πηγὴ μιᾶς μεγάλης ἡθικῆς δυνάμεως ἀπ' τὴν ὁποία ἔχει τόση ἀνάγκη ὁ λαὸς μας. Χωρὶς τὴ δύναμη αὐτὴ πού προέρχεται ἀπ' τὴν ἀμοιβαία βοήθεια, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἰδρυνθῇ ὁποιαδήποτε νέα πολιτεία. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, μὲ τὰ παιδιά αὐτά, ἔχει γεννηθῇ ὁ λαὸς τῆς νέας πολιτείας.

Ἀπὸ τότε, στὴν ὁμάδα μου μέσα, ὁρισμένα παιδιά ἐργάζονται πολὺ, κι' ὅσο γιὰ μένα ὑπερβολικά. Ἐνῶ τὸ παλιὸ σχολεῖο ἔπρεπε νὰ τιμωρῇ τὰ παιδιά γιὰ νὰ τὰ ἀναγκάσῃ νὰ δουλεύουν!»

Καὶ τώρα ἂς δοῦμε πῶς ἀντιμετωπίζει τὸ Ν. Σ. τὸ πρόβλημα τῆς γενικῆς μορφώσεως. Ὑπάρχουν γνώσεις ὁρισμένες τὶς ὁποῖες ὀφείλει νὰ ἔχῃ κάθε ἄνθρωπος, ὁποιαδήποτε θέσῃ κι' ἂν πάρῃ μέσα στὴ ζωὴ. Ἡ ἱστορία, ἡ γεωγραφία, τὰ μαθηματικά, τὰ φυσικὰ κ.τ.λ., ἀποτελοῦνε τὴ λεγομένη γενικὴ μόρφωση. Τὸ Ν. Σ., εἶναι φανερό, ἐργάζεται γιὰ τὴ δημιουργία τῶν πολιτῶν τῆς μελλοντικῆς κοινωνίας. Μὲ ὅλα τὰ μέσα πού διαθέτει σ' αὐτὸ ἀποβλέπει. Ἔτσι καὶ μὲ τὸ μέσο αὐτὸ τῆς γενικῆς μορφώσεως. Τὸ κυριώτερο δὲν εἶναι νὰ κερδίσῃ τὸ παιδί γνώσεις, ἀλλὰ νὰ τὶς μεταχειριστῇ γιὰ τὴ κοινὴ ὠφέλεια. Τὸ παλιὸ σχολεῖο ἔκανε ὅτι μπόρεσε γιὰ νὰ δώσῃ στοὺς παιδιά τὶς γνώσεις αὐτές. Δὲ μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς δὲν ἔκανε εὖτοκα τὸ καθῆκο του στὴν περίπτωσι αὐτῇ. Καὶ ὅμως πιά ἦταν τὰ ἀποτελέσματα τῆς μορφώσεως αὐτῆς; ρωτᾷ ὁ Τερρ. «Στὴν τεχνικὴ καὶ στὴν χημεία ἡ Γερμανία κατέχευε τὴν πρώτη θέσιν. Μᾶθαμε νὰ διατρέχωμε τὸν ἀέρα, νὰ φαιμπρικόχωμε ἐκκρηκτικὰ θρυ-

αλλίδες, γιὰ νὰ θρυμματίζωμε πελώριους βράχους, καὶ ὅμως ἡ γενικὴ αὐτὴ μόρφωση δὲ μπόρεσε νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ μαχαιριστοῦμε τὶς γνώσεις αὐτές, ὅχι γιὰ τὴ δημιουργία, ἀλλὰ γιὰ τὴν καταστροφή, ὅχι γιὰ νὰ κἀνωμε τὴ ζωὴ, ἀλλὰ γιὰ νὰ προκαλέσωμε τὸ θάνατο.

Μάθαμε νὰ γράφωμε στατιστικὰς, καὶ ὅμως τὸ καλλιεργημένον πνεῦμα στάθηκε ἀνίκανον νὰ ἐρῇ ἓνα μέσο ἐνάντια στὴ μιζέρια ποὺ παράστανται οἱ στατιστικὲς του, λόγου χάρι τὴ μιζέρια τῶν κατοικῶν ἢ τῆς θνησιμότητος τῶν βρεφῶν. Κι αὐτὸ ἐπειδὴ τὸν τύφλωνε ἡ δική του εὐημερία. Ἐνα μεγάλο πνεῦμα μποροῦσε νὰ διαβάσῃ τὶς στατιστικὰς αὐτὰς καπνίζοντας τὸ ποῦρο του ἢ πίνοντας τὸν καφέ του. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ποτὲ δὲ σκέφθηκε ἐπάνω στὶς συνέπειες τῆς ἐργασίας του». Κανεὶς δὲ σκέφτεται γιὰ τὴν ἐξυτηρέτησιν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, τῆς ἀνθρωπότητος, ὅλοι πνίγονται μέσα στοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν προσωπικῶν τοὺς συμφερόντων ἢ τῆς ἀτομικῆς τῶν φιλοδοξίας.

Ἐδῶ ἀκριβῶς βάζει τὸ χέρι τῆς ἡ ἀγωγή. Πρέπει νὰ ἀσκήσῃ τὸ κάθε παιδί στὸ νὰ μετῶ τὶς συνέπειες τῶν ἐνεργειῶν του, νὰ τὸ μάθῃ νὰ ἐργάζεται γιὰ τὸ καλὸ τῶν συνομοίων του. Σκοπὸς τελικὸς κάθε γνώσεως καὶ ἐπιστήμης, μὲ ὅλη τὴ διαφορικότητα τῶν μεθόδων ποὺ χρησιμοποιοῦν, εἶναι ἓνας: Ὁ ἀνώτατος νόμος, ἡ αἰτία πάσης ζωῆς, τοῦ κόσμου ὅλου. Σ' αὐτὸ ἀπέβλεψεν ἀνέκαθεν ἡ ἐπιστήμη. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ γίνεται καὶ στὸ σχολεῖο. Ἄν μέσα στὸ σχολεῖο καλλιεργεῖται ἡ γνώση καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτὸ πρέπει νὰ γίνεται μὲ τὸ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ εἰσχωρήσῃ ὁ μαθητὴς στὴν οὐσία τῶν νόμων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, στὴν ἐννοία τῆς κοινότητος, στὴν ἰδέα τῆς πολιτείας. Τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ ἐργάζεται μὲ ὅλα τὰ μέσα ποὺ διαθέτει, ἐπομένως καὶ μὲ τὴ γενικὴ μόρφωση, γιὰ τὴ δημιουργία τῆς μελλοντικῆς κοινωνίας, μέσα στὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι ἔχοντας συνείδησιν τῶν συνεπειῶν κάθε τῶν ἐνεργείας, θὰ διαθέτουν ἀμοιβαίᾳ τὴν ἐργασία τοὺς γιὰ τὸ κοινὸ καλόν.

«Βεβαίως τὸ κράτος τῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἐπειδὴ νομίζομε πὼς ὁδηγοῦν στὴν ἀγάπην, στὴν κοινότητα, στὸν «ἀδελφόν». Κι αὐτὸ μόνο μᾶς ἐνδιαφέρει».

Παρόμοιες ἀπόπειρες ἔγιναν καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Γερμανίας, ἰδίως στὴ Σαξωνία ποὺ εἶναι ἡ ἐπαναστατικώτερον χώρα τῆς ἐπικρατείας. Τὴν ἔκτασιν ὅμως καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν δοκιμῶν αὐτῶν τὰ ἀγνοοῦμε. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι μέσα στὴ σημερινὴ Γερμανικὴ Δημοκρατία, μὲ ὅλες τὶς μεταρρυθμιστικὰς τάσεις ποὺ ἀνατρέπουν σχεδὸν στὴ βάση τῆς τὴν παλιὰ σχολικὴ ὁργάνωσιν καὶ καταργοῦν τὸ ἀριστοκρατικὸ - μιλιταριστικὸ πνεῦμα ποὺ ἐπικρατοῦσε μέσα στὸ Γερμανικὸν σχολεῖο, οἱ ἐργάτες κρατώντας μέσα στὴ ψυχὴ τοὺς ἀκοίμητην τὴ φλόγα τῆς ὁλοκληρωτικῆς χειραφετήσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας, ἀντίθετοι πρὸς τὶς μικτὰς προσπάθειες τῆς νέας δημοκρατίας τῶν compromises, ζητοῦν νὰ στήσουν τὸ νέο σχολεῖο, τὸ ὁποῖο θὰ βοηθήσῃ, στὸ ξέσπασμα τῶν νέων ἐλεύθερων καιρῶν.